

Újpesti

Helytörténeti Értéktár

A gerendák napok óta úgy heverték a parton, mint egy köteg óriási marokkó. Minden szálnak jól esett a tétlen várakozás; azt se bánták, hogy az esőtől felázott fövényen víz járja át az ereiket. Napokon át úsztatták őket lefelé a Dunán, miközben gumicsizmás lábak tapostak bordáikon és csákllyák szurkálták testüket. A nyár eleji napfény ma reggel eléjük csalta a deltás ifjencokat, akik buzgón reparálják a csónakok tavalyi repedéseit. Egy legényke leugrott a bakról, ettől a fatörzsek kissé összebb húzódnak egy kicsit. Szerencsére nem tör-

ténik semmi, fűrésznek, fejszének nincs nyoma. A szerszámok az evezők között, az egyik kabinban pihennek. A csónakmesterrel egy fiatal pár alkuszik, a laci-konyhás a komp utasait várja. A vasúti hídon az előbb haladt át a harmadik vonat. Egy harsány asszonyság férje után kiabál, ettől mindenki az oszlopokon nyugvó bódék felé néz. A gerendák, hosszan nyújtózva, egyszerre meglátják sorfalat álló társaikat. A „régiek” katonás rendben támasztják a csónakház falát. Feladatot kaptak, tartani kell a partmenti házsört. A felvidéki fenyők gyökeret vertek az újpesti partoknál. □ *Rojkó Annamária*

Újpest, 1912. május 23. Vervörös csütörtök

„Vérbe fulladt a politika. Valóságos forradalom tombolt végig a főváros utcáin, melyeken a jogaikat követelő nép és a közrend nevében túlbuzgólkodó rendőrök vére csurgott el. A munka szünetelt, a helyközi forgalom teljesen megbénult, a villamos járműveket ízzéporrá zúzta, a villamvezetéket elvágta a tömeg [...] Hat halottat és több mint 160 sebesültet kívánt a rettenetes forradalmi játék, mely nem kímélte az ártatlanok vérének sem. A sebesültek között számos újpesti polgár is van. Egy Gradics nevű feleséges és hat gyermekes újpesti családapát pedig a Maulichergolyó némított el örökre [...] Megérti-e a hatalom, hogy az erő nem a felső tízezrek korhadt hagyományainak váraiban, hanem a népfenségben van? Megérti-e, hogy a haladás útját nem lehet rendőri és huszárkordonokkal ellátni?” (Újpest, 1912. máj. 26.)

„Véres forradalom Budapest utcáin. Váci úti rombolások. Gyűjtogatások, rablások, vad támadások [...] csütörtökön reggel úgy 9 óra felé vagy másfélezer a legvadabb és legselejtekeesebb munkás tömeg indult Újpestről ki a Váci útra. Rombolva vonultak egész a Nicholson-gyárig [...] Mikor a rendőrkapitány (Naszády Béla) a munkásságot oszlásra szólította fel, a munkásság rettenetes ordítással felelt és a Váci út külső részén a burkolásra váró gránit kötömeget zúdított a rendőrségre [...] Erre a katonaság és rendőrség nekivágott és visszaszorította a vad tömeget Újpestig. Körülbelül 72-en kaptak súlyos sebet és ezenfelül 20-at a mentők kórházba vittek [...] Napközben ismétlődtek még romboló, vad jelenetek. A Wolfner bőrgyár 2 vagonját feltörték, kifosztották és 10.000 koronát érő bőrt széjjelszórtak. Felborítottak a Váci úton 2 szénás szekeret s felgyújtották. Felgyújtották Újpest határában a jégvermeket. Felborítottak 2 bútorszállító kocsit, mivel 2 újpesti asztalosmestert károsítottak meg. Megtámadták a Phóbus gyártelepét, hogy sötétségbe borítsák Újpest utcáit.” (Újpest és Vidéke, 1912. máj. 26.)

„Vérbe fult az obstrukció. Ártatlan emberek vérébe. A társadalmi rend védelmére és az emberi jogok kivívására kirendelt ártatlanok vérébe. Az kétségtelen, hogy ez semmi esetre sem eszköz az általános és titkos választói jog eléréséhez, de indokolásul meg éppenséggel nem alkalmas [...] nem való „voks” annak, aki téglát kapott a kezébe csak azért, hogy romboljon.” (Újpesti Figyelő, 1912. máj. 26.)

„...iskolai kirándulás. Reggel 7 órakor indultak el hazulról s nemzeti zászlók alatt, víg nótázás közben folytatták útjokat a történelmi nevezetességű hely felé. Megnézték a kiásott romokat, múzeumot s a kirándulásra szánt tanulságos napot részint az Aquincumnál, részint a Római fürdőnél töltötték, sőt visszajövet a Szunyogsziget árnyas fái között is tartottak pár órai pihenőt [...] Igen ám, de míg ők a szép múlt emlékeit tanulmányozták, az alatt a fővárosban véres forradalmi harc folyt a jobb jövőért küzdő munkásság és a jelent védő hatalom közegei között. A harc olyan méreteket öltött, hogy e miatt a villamos közlekedés is teljesen megakadt. A gyerekseregnek tehát nem maradt más hátra, mint gyalogszerrel folytatni az utat hazafelé [...] Neki vágtak tehát a hazamenetelnek az Árpád úton végig Palota felé. Persze zászlajukat is vitték és elég rebelisek voltak megengedni, hogy Újpest főútján a szél szabadon lengessen 3 magyar nemzeti zászlót [...] Ezer és egy szerencse, hogy még nem is énekeltek ezek a fáradtan, csendesen ballagó ártatlan gyerekek, mert akkor még lovasrendőr rohamot is intéztek volna ellenük, így azonban Saly rendőrtanácsos úr megelégedett avval, hogy az ártatlan gyerekek elkerülhetetlenül szükséges hazamenetelét „tapintatlan tüntető felvonulásnak” (!?) bélyegezve, tanférfiakkal szemben szokatlan hangon és tónusban követelte a nemzeti zászlók azonnal való bevonását, mert máskülönben, mint mondá «feloszlattja a menetet».” (Szabad Hon, 1912. máj. 26.) □ (Összeállította Szöllőssy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
HIRMANN LÁSZLÓ
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
KÖRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLÖSY MARIANNE

Számunk szerzői:
BABITS MIHÁLY *költő*
BUDA ATTILA *könyvtáros*
(ELTE BTK)
FEJES ANTAL *egyetemi hallgató*
(ELTE BTK)
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
IVÁNYI JÁNOS *okleveles építőmérnök*
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
okleveles építőmérnök
KÁLMÁN ISTVÁN *faipari mérnök,*
vállalkozó
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi*
adjunktus (ELTE)
DR. MAKLÁRI JENŐNÉ
oktatóközpont-vezető, Homoktövis
Környezetvédelmi Oktatóközpont
NAGYVÁRADI ISTVÁN *nyugdíjas*
OPAUZSKI VIKTÓRIA *tanító*
RÉTEI ESZTER *egyetemi hallgató*
(PPKE)
ROJKÓ ANNAMÁRIA *újságíró*
SALAMON LAJOS *nyugdíjas*
SZÖLLÖSY MARIANNE
helytörténetgyűjtemény-vezető

Szerkesztőség:
1041 Budapest, István út 14.
Tel.: 231-3160, fax.: 231-3161
Kiadja: Újpest Önkormányzata
Lapterv: BANGA FERENC
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
PÉ-PRINT BT.
Felelős vezető: SZÜCS ERNŐ

Újpesti

2002. június IX. évfolyam 2. sz.

Helytörténeti Értesítő

Dunapart a komppal és a csónakházzal (részlet)

1	ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Újpesti gerendák</i>
Múltidéző	
2	<i>Újpest, 1912. május 23. Vértörös csütörtök</i>
Összeállította SZÖLLÖSY MARIANNE
Tanulmány	
4	BUDA ATTILA <i>A Károlyi család legjelentősebb tagjai,</i>
<i>3. rész</i>
Közlemények	
9	FEJES ANTAL <i>Újpesttől Budapestig – A Neuschloss család</i>
<i>40 esztendeje (1833–1873)</i>
11	KÁLMÁN ISTVÁN <i>Fejezetek egy asztalosdinasztia életéből</i>
13	IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA – IVÁNYI JÁNOS <i>Újpest</i>
<i>védett épületei</i>
15	DR. MAKLÁRI JENŐNÉ <i>Egy karitatív gyáros:</i>
<i>Kollár Miklós</i>
17	SALAMON LAJOS <i>A kitelepítés</i>
19	DR. KRISKA GYÖRGY <i>„Zöld szigetek” Újpesten, 4. rész</i>
<i>A homoktövis élőhelye</i>
21	RÉTEI ESZTER <i>Babits Mihály Újpesten</i>
24	BABITS MIHÁLY <i>Május huszonhárom Rákospalotán</i>
Híres újpestiek	
25	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Szekrényessy Kálmán</i>
Interjú	
28	OPAUZSKI VIKTÓRIA <i>Az Attila utcai elemitől</i>
<i>a mélylélektanig</i>
Levelesládánkból	
31	NAGYVÁRADI ISTVÁN <i>A koldus</i>
31	<i>Felhívás</i>
32	Helytörténeti hírek

A Károlyi család legjelentősebb tagjai, 3. rész

5. Károlyi Sándor, az agrárius

Károlyi Istvánnak első két házasságából két fia született, Károlyi Ede és Károlyi Sándor, utóbbi anyja Esterházy Franciska volt. Az apa 1848-ban saját költségén felállított egy lovasezredet, amelyben ő ezredesi beosztást kapott, s az akkor még éppen csak 18 éves fiát is maga mellé vette. Károlyi Sándor a huszárok között előbb alhadnagy, majd főhadnagy lett, csapattal együtt Klapka György seregében szolgált – aki egyik emlékiratában említette is vezetését –, s a legtovább kitartó Komárom

falai között érte a vereség. A vár védőjeként kapott menlevél birtokában Párizsba távozott, s csak évekkel később, az általános amnesztia után tért haza. Károlyi István ebben az időben már meglehetősen idős volt, s az uradalom ügyeivel nem volt képes olyan intenzíven foglalkozni, mint a korábbi években, a társadalmi kötelezettségek is elvonták ettől, így fiára maradt a feladat, hogy a birtok gazdálkodását, annak jövedelmezőségét folyamatosan biztosítsa. A következő években Károlyi Sándor egyaránt részt vett a politikai és a gazdasági életben, s az egyik legtevékenyebb és talán az egyik legismertebb személyé vált Magyarországon, bár apja példáját követve ő is inkább a cselekedetek, mint a beszédek embere lett.

Hazajövele után azonnal bekapcsolódott az Országos Magyar Gazdasági Egyesület munkájába. 1879-ben részt vett a székesfehérvári gazdakongresszuson, s észrevette, hogy a nagybirtokos gazdálkodási módszerek mellett, a földterületek aprózódását követve megjelentek másfajta földművelési igények is, s ezek megsegítésére létrehozta 1886-ban a Pest Megyei Hitelszövetkezetet, 1896-ban pedig a Magyar Gazdaszövetséget.

Követte a családi hagyományt abban is, hogy nagy figyelemmel kísérte az értékesítést, amelynek első számú feltétele mindig a jó és biztonságos szállítási hálózat létrehozása. Károlyi Sándor ezért tevékeny szerepet vállalt a Tiszaszabályozó Társaság munkájában, amelynek elnöki tisztét is betöltötte. De ennek következménye az is, hogy 1898-ban Hangya néven új típusú fogyasztási szövetkezetet alapított, amely hosszú évtizedekig működött, s jellegzetes üzleteivel és áruival nemzedékek kitörölhetetlen élményévé vált.

A hitelélet, a termelés, kereskedelem, értékesítés fellendülése mellett észrevette a fejlődés árnyait is. Gönci választóihoz intézett levelében elítélte az ipari és a merkantilista érdekek egyoldalú védelmét, s többek között agrár vámvédelmet, a gabona-határidőüzlet eltörlését és a szövetkezeti mozgalom támo-

Gróf Károlyi Sándor (1831–1906)

gatását követelte. Károlyi Sándor a kapitalizmus ellentmondásait világosan felismerte, egyik könyvében ezeket írta: „A demokrácia csakis a három jelszó [ti. szabadság, egyenlőség, testvériség] mellett élhet meg. Ha a testvériséget elhagyjuk, a plutokrácia uralkodik, s veszéllyel jár a szabadság. A testvériség pedig, mely ha utóbb győzni fogna, és netán túlzásokba esnék, képes lenne annyira megbénítani a szabadságot, hogy a szabadságnélküliség fog előállni. Nem szabad engednünk, hogy az emberek odadobják magukat és gondolkozó részük egészét az államhatalom mindent rendező tevékenységének, mert a szabadságnak legbiztosabb őre az önkormányzat szokása, mely az aktív cselekvést jelenti és nem a passzív megadást.”

Ugyancsak családi hagyományt követett a kultúra pártolásával is, apjához hasonlóan például ő is betöltötte egy időben a Szent István Társulat elnöki tisztét. De vezető tisztségeket töltött be a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kaszinó igazgatóságában, a Magyar Lovasegyletben, s a Charitas jótékonyági egyesület díszelnöke is volt.

Elgondolásait a politika segítségével is érvényesíteni akarta, 1881-től szabadelvű, majd mérsékelt ellenzéki képviselőként több cikluson keresztül is az országgyűlés tagja volt. Itt elhangzott beszédeit az országgyűlési naplók őrzik, cikkei a Nemzetgazdasági Szemlében jelentek meg, s a századforduló éveiben ő lett a magyar „agráriusok” nagy tekintélyű vezetője.

Károlyi Sándor gondoskodó gazdája volt családi örökségének és annak lakóinak. 1863-ban többedmagával kérelmet nyújtott be egy Pest és Újpest között létesítendő vasútvonalra, amelyre az engedélyt két év múlva meg is kapták. Vállalatuk Pesti Közúti Vasút Társaság néven az építést követően, 1866. július 30-án kezdte meg működését, kocsijai a pesti Széna (Kálvin) tér és az újpesti vasúti híd között közlekedtek. Károlyi Sándor a birtok déli részén lévő szomszédos települések életében is maradandó nyomokat hagyott. Ezek egyike a feleségével és a család más tagjaival együtt 1870-ben létrehozott Clarissem. Ezt a neki legkedvesebből elnevezett épületegyüttest egy Rákospalotához tartozó földdarabon hozták létre. Itt működött az El-

ső Budapesti Gyermekmenhely Egylet, amely terület- és pénzadományokkal egyaránt segítettek. Az évek során fokozatosan terjeszkedve templom- és lakóépületek emelkedtek, a családtagok elemi iskola és kertészképző intézet létrejöttét is támogatták. Károlyi Sándornak jelentős szerepe volt az újpesti István téren álló katolikus templom felépítésében is, amelynek a befejezéséhez jelentős adományokkal járult hozzá. Majd a torony felépültekor a harangok beszerzésében segédkezett, végül pedig a templom körüli terület adomanyozásával segítette a hitéleti munka nyugalmát. Igen jelentős alapítása volt a Károlyi Kórház létrehozása is.

6. Károlyi Mihály és Károlyi Gyula

Károlyi Mihály a nagy múltú család ágait egyesítette, anyja ugyanis Károlyi István unokája, apja pedig Károlyi György fia volt, ily

Károlyi Mihály (1875–1955)

módon Károlyi Gyulával unokatestvéri rokonságban állott. Anyjának korai elvesztése után egy darabig Fóton nevelkedett, majd élete a családi tradícióknak megfelelően kezdődött. Iskoláinak befejeztével politikai pályára lépett, s eleinte a Szabadelvű Pártban, majd a Függetlenségi Pártban képviselte az agrárius érdekeket, 1909-ben az OMGE elnöki tisztét is vállalta. Amikor azonban néhány év múlva Tisza István erőszak alkalmazásával meggátolta az ellenzékét véleményének nyilvánításában, családi hagyományaira is építve, eltávolodott régebbi meggyőződéseitől: közeledett a Függetlenségi Párt liberális irányvonalához, sőt a parlamenten kívüli irányzatokkal is felvette a kapcsolatot.

Az első világháború alatt végig következetes pacifista álláspontot vallott, céljainak elérésére pártot is alapított. Jelentős szerepet azonban csupán akkor nyert, amikor

Károlyi Gyula (1871–1947)

a világháború elvesztése mindenki számára nyilvánvalóvá vált, a Monarchia felbomlott, s az utódállamok legfőbb törekedése az volt, hogy saját államalakulataikat létrehozassák. 1918. október 24-én, a Nemzeti Tanács megalakulásakor Károlyi Mihály Magyarország miniszterelnöke lett. A rá váró feladatok nem voltak kecsegtetőek, cselekvési lehetőségei rendkívüli módon megfogyatkoztak, hiszen az országot mindenfelől győztes hadseregek vetették körül. Ráadásul a keleti határain megalakult régi-új állam számára szintén életkérdés volt politikai elismertetése, s ennek megfelelő befolyást igyekezett szerezni környezetében. 1918 novemberében Belgrádban tárgyalt Károlyi az új határokról, a francia hadsereg vezetője azonban megalázta, és elfogadhatatlan követeléseket támasztott, a miniszterelnök nem is fogadta el azokat. Sikertelenségét mégsem csupán az antant értetlensége, hanem a nemzetiségi támadások, a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása és különböző akcióik s legfőképpen a kormány hatalomtalansága idézte elő. Pedig Károlyi Mihály őszinte és meggyőződéses demokrata volt, amit többek között a földosztásról szóló XVIII. néptörvény is mutat, amelynek alapján Kápolnán levő birtokán elsőként osztott földet a parasztnak. Károlyi Mihály 1919. január közepétől az ideiglenes köztársasági elnök posztját töltötte be, párton kívüli miniszterelnökként, de a sokasodó bajokon így sem tudott úrrá lenni. Fokozta a nehézségeket a március 20-án átnyújtott újabb antantjegyzék, amely a magyar–román demarkációs vonalat tartalmazta. Ezt sem köztársasági elnökként, sem a külügyek irányítójaként nem tudta vállalni, ezért támogatókat keresett maga körül. A körülmények azonban megakadályozták, hogy a továbbiakban is aktív részt vállaljon az ország irányításából, mivel az egyesült (szociáldemokrata és kommunista) munkáspártok államcsínnyel átvették tőle a hatalmat. Emlékirataiban maga Károlyi Mihály számolt be arról, hogy nem írta alá azt az iratot, amellyel a Magyar Tanácsköztársaság számára utódai legalizálták a változást. Ugyanakkor egy szóval sem tiltakozott a történetek ellen, s a tények ismeretlenségében Károlyi Mihály bűnbakká válhatott a két világháború között, és hosszú ideig hivatkozási alappá azután.

A szülőfölddel csak a második világháború után találkozhatott ismét, bár ez valószínűleg nem hozott sok örömet neki. Noha 1946 februárjában a Nemzetgyűlés törvénybe iktatta érdemeit, valójában egy olyan országba érkezett, ahol ismét nem volt rá tényleges szükség. Hazatérése után nem sok idővel párizsi követ lett, erről az állásról azonban a Rajk-per miatti tiltakozásul lemondott, s haláláig Franciaországban maradt. 1962. március 18-án díszes újratemetést kapott a Kerepesi temetőben.

Károlyi Gyula, Károlyi György unokájaként, szintén a budapesti piarista gimnáziumban végzett, majd hazai és külföldi egyetemi tanulmányok után Arad megyei birtokára vonult vissza gazdálkodni. 1914 előtt, bár örökös főrendként részt vehetett volna az országgyűléseken, mégis inkább a megyei politikai életben tevékenykedett. Az első világháborúban önkéntesként az orosz fronton szolgált, de az 1918-as román-francia előrenyomulás már aradi birtokán érte. Egy évvel később biztatásra ellenkormányt alakított, de nem sokkal később a megszálló román hatóságok internálták. Ezután Szegedre ment, ahol létrehozta második ellenkormányát a proletárdiktatúra megdöntésére. Ebben a kormányban hadügyminisztere Horthy Miklós volt.

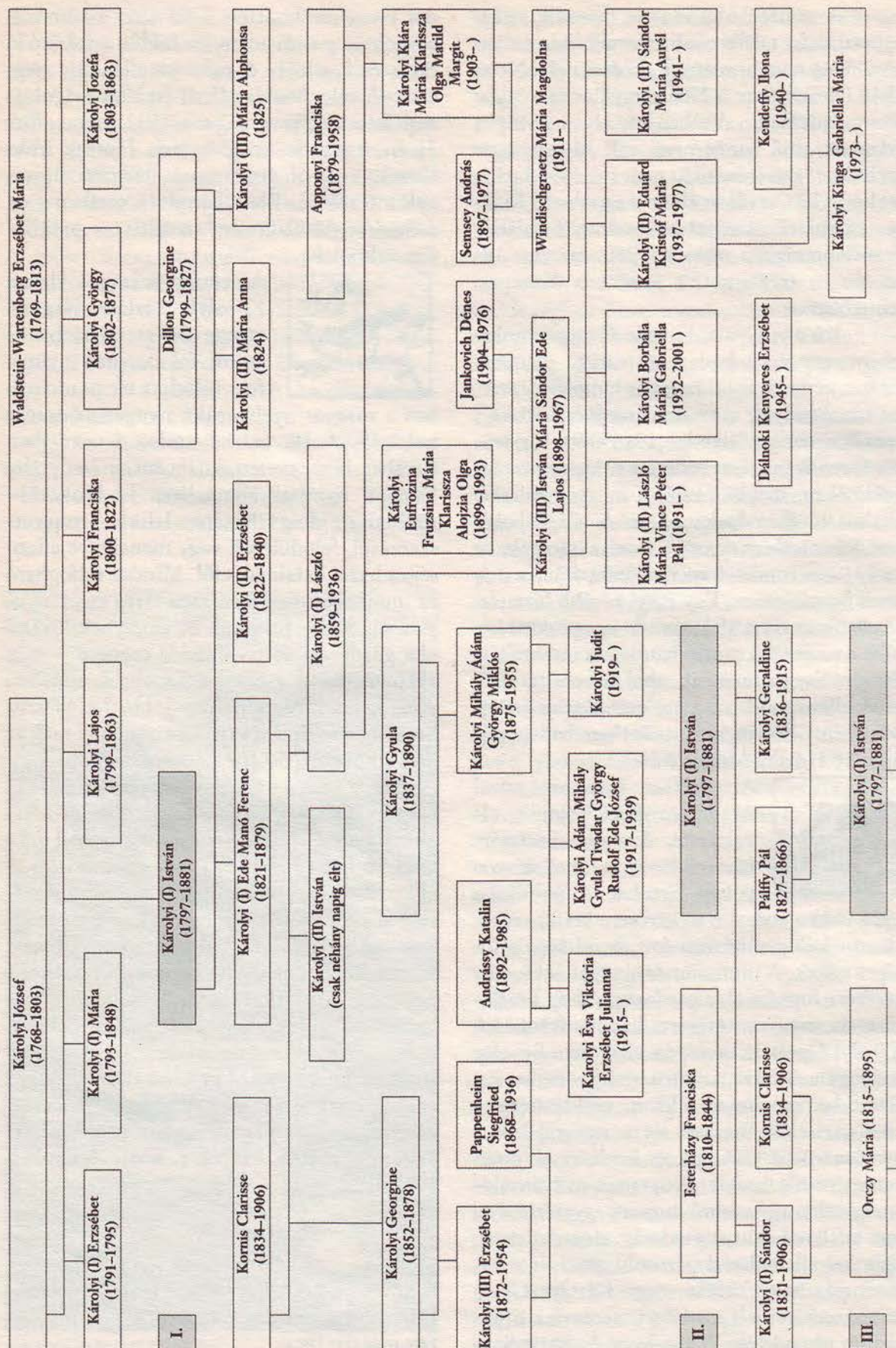

Az 1920-as években, mivel Arad környéki földjeit elvesztette, Szabolcs-Szatmárba vonult vissza, ahol szintén voltak birtokai. A politikába 1928 után a kormányzó kérésére került vissza, először külügyminiszter lett, majd képviselőséget vállalt. A miniszterelnökséget is Horthy kérésére fogadta el, a gazdasági válság kezelésére és megszüntetésére kapott faladattal. Károlyi Gyula az országen kívül nem figyelve semmiféle érdekre, szigorú intézkedéseket vezetett be: emelte az adókat, csökkentette a köztisztviselők fizetését és a nyugdíjakat, s mindenáron a költségvetés kiadásainak csökkentésére törekedett. Programja nyilvánvalóan egyetlen társadalmi csoport egyetértésével sem találkozhatott, a gazdasági elégedetlenség politikai ellenállással párosult, amelyet a kalandorság sem kímélt meg: Károlyi Gyula miniszterségét a biatorbágyi merénylet, a statárium elrendelése, Sallai Imre és Fürst Sándor kivégzése kísérte. Külföldön a kért kölcsönök meg nem adása, belföldön a fokozódó tüntetések, a jobb- és baloldali ellenállás megértették vele, hogy az általa javasolt megoldás nem felel meg az országnak. 1932. szeptember 21-én visszaadta megbízatását Horthy Miklósnak, s újból visszavonult birtokai ügyeinek intézésébe. Élete hátralévő éveiben gazdálkodott, kívülállóként szemlélve a politikai élet változásait.

Az elmúlt századok alatt a Károlyi család létezési terepe ősi szatmári birtokairól fokozatosan nyugat felé tolódott el, pontosabban a magyar nyelvterület nyugati részeit is belakták. A 18. század utolsó évtizedeiben Bécsben is megvetették lábukat, innen pedig Európa nyugati államaiban is hosszabb-rövidebb ideig hazára leltek: ismeretszerzésül, felüdülésül, vagy menekülve ellenséges hazai hatalmak elől. Mindez felfogható az immár sok-sok évszázada tartó kelet-nyugati vándorlás részének is, amelynek kiváltó oka gazdasági és civilizációs eredetű – még akkor is, ha ez esetleg a Károlyiak esetében első hallásra furcsán hat. Jobb, ha az embernek több hazája van. Egy, amelyik csak az övé, ahová az ősök és a gyermekkorra kapcsolják, s ahová mindig visszatér. De a világ nagy, s nem baj, ha máshol is otthont lehet találni benne. A Károlyi klán, ha szabad ezt a kifejezést használni, csak egy a sok közül: az elősoroltakon kívül eshetett volna szó másokról is, kevésbé rátermettekről és rendezetlenebb életűekről. Történetük vázlatos ismertetése azonban megmutatja azt, hogy egyetlen társadalmi csoporthoz sem közelíthetünk előítéletekkel. A születés ugyan járhat előnyökkel, de ezeket az előnyöket lehet megsokszorozni és lehet alulmúltni is. S hogy a kettő közül melyik következik az élet folyamán, az csupán az egyéntől függ, aki él vagy visszaél a számára adott lehetőségekkel. □

A következő oldalon látható családfa Károlyi Istvánnak, Újpest alapítójának a leszármazottait mutatja be.

Újpesttől Budapestig – A Neuschloss család 40 esztendeje (1833–1873)

Előzmények

A török kiűzése után a Német Birodalomhoz hasonlóan a magyarországi szabad királyi városokban is megtiltották a zsidók letelepedését. Ez a tilalom a földesúri magánbirtokokat természetesen nem érintette, így ezeknek urai a lehetőségeket kihasználva északnyugat-magyarországi birtokaikon zsidó kolóniákat hoztak létre azáltal, hogy a helyi ipart és kereskedelmet fellendítsék. A legjelentősebb telepítők közé az Esterházyak, a Pálffyak és a Zichyek tartoztak, akikhez a 18. század utolsó negyedében a Károlyi család is csatlakozott.

A Károlyi család a Nyitra vármegyei Nagysurányban és Vágvecsén hozott létre ilyen telepeket, ahol főleg a morvaországi pogromok elől menekülő német ajkú zsidók telepedtek meg.

A földesúri magánbirtokokra betelepített zsidók belső önkormányzattal rendelkező közösséget alkotva védelmet nyertek az őket fenyegető atrocitásoktól, II. József rendeletei nyomán pedig lassú polgárosodásuk is megindult.

Megtelepedés Káposztásmegyer-pusztán

1833-ban ötvenesztendős fennállását ünnepelte a Neuschloss Fakereskedelmi Cég. Az eddigre már országos kapcsolatokkal rendelkező vállalkozás központja Vágvecsén volt. A Neuschloss Izsák és fia, Simon által vezetett vállalat a Vág és a Duna mentén több kereskedelmi lerakatot létesített. Neuschloss Bernát, amint ez olvasható az 1869-ben Pesten kiadott Béth-Él. Ehrentempel verdienter Ungarischer Israeliten (Érdemes magyar izraeliták tiszteleti csarnoka) című munkában, Káposztásmegyeren, Pest határában „megfordulván, és látván, hogy már sörház is vagyon ott és gondolván, hogy idővel más is lehet, látván egyszersmind, hogy itt igen alkalmas

hely volna a Duna közel léte miatt tímár mesterséget és deszka kereskedést űzni, szinte a Gróf Károlyi István Úr tulajdonoshoz engedelmért folyamodott a házépítés és deszka kereskedés végett.” Neuschloss Izsák fiai, Simon és Bernát így telepedtek meg itt. Az általuk igazgatott megyeri lerakat főleg a pesti, illetve a dunántúli fafeldolgozó műhelyeket látta el a Kárpátokból a Vágon és a Dunán leúsztatott fával.

Idővel a Kismegyernek, Káposztásmegyeri Új Gyarmatnak nevezett telepen – ahol a gróf jó ideig fontolgatta egy újabb „zsidó gyarmat” létesítésének gondolatát – két, egymás mellett fekvő 900 négyszögöles telken felépült a Neuschloss család jókora, 13 szobából, 3 konyhából és az épülethez kapcsolódó istállóból álló téglaháza is. Ez az épület és a Löwy család háza volt az a két ház, amelyik átvészelve az 1838-as árvíz pusztítását menedéket nyújtott az otthontalanul maradt kismegyeri lakosoknak, köztük Mildemberger Mártonnak is, akinek szinte a teljes vagyonát elvitte a víz.

1839-ben a Neuschloss család birka-bőr-kereskedelemben kezdett az Esterházy, a Zichy, a Grassalkovich és a Motesiczky uradalmakkal, valamint az esztergomi prímási birtokkal, továbbá különféle pénzkihelyezési és kölcsönügyletekbe fogott.

Újpesti fatelep

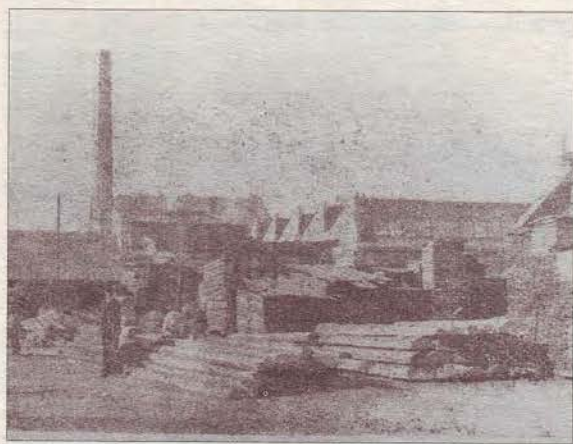
Természetesen az anyagi jólét hamarosan meghozta a társadalmi elismertséget is. A Löwyekkel együtt gyorsan a község vezető személyiségei közé kerültek, előbb Neuschloss Simon, majd Bernát lett a zsidó hitközség elnöke, 1863-tól pedig Neuschloss Izsák a hitközség előimádkozója, „hannán”-ja lett. 1840-ben, Újmegyer község megalapításakor a „gyarmat” első előljáróságában Neuschloss Bernát pénztárnoki és esküdti tisztelet töltött be. A Neuschloss család tagjai egészen az 1854-es kiköltözésükig szerepet vállaltak a község irányításában is.

1841-ben az addigi kedvező folyamatot, aminek során a felhalmozott kereskedelmi tőke ipari tőkévé alakult át, egy súlyos csődsorozat akasztotta meg, amelyet a Neuschloss család egyik rosszul sikerült birkabőr-eladási akciója indított meg, s ami sok újmegyeri családot magával rántott a körbetartozások miatt. A hitelezők között volt a főtí uradalom gazdasági tanácsosa, Burg Károly is, aki 7250 aranyforintot követelt a Neuschloss-firmán.

Neuschloss Bernát csődbevallásából megállapítható, hogy 1842. január 10-én a Neuschloss-féle kereskedelmi vállalat aktívája, tehát bevétele 254.475 Ft. 51 kr., míg a passzívája, azaz kiadása 319.345 Ft. 59 kr. volt.

A Neuschloss család Pestre költözése

Miután a Neuschloss-vállalkozás sikeresen kilábal a csődből, egyre inkább arra törekedett, hogy székhelyét immár véglegesen a rég áhított célba, az egyre gyorsabb ütemben fejlődő fővárosba, Pestre helyezze át.

Löwy Dávid és Fiainak fakereskedése

A Neuschloss-fakereskedés már az 1830-as évek vége felé sem számított igazi újpesti vállalkozásnak, hiszen a csődperben bemutatott váltókat általában inkább Pesten, semmint Újmegyeren vagy Vágvecsén kezelték, s e váltók lejáratí napja legtöbbször valamely pesti nagyvásár napjához kötődött. Mindezek alapján feltételezhető, hogy az újmegyeri-újpesti Neuschloss-üzem inkább már csak raktár céljaira szolgált, és maguk a cégtulajdonosok is csak lakóhelynek tekintették a községet, hiszen a számukra jelentős üzletek szinte kivétel nélkül Pesten kötöttek.

Mindezek ellenére tagadhatatlan tény az is, hogy az újmegyeri-újpesti falerakat nagy hatást gyakorolt a helyi kisipar, főleg a fa- és asztalosipar fejlődésére azáltal, hogy olcsó és könnyen hozzáférhető alapanyagot biztosított a vállalkozások számára.

A Neuschloss-fakereskedés végleges Pestre települése 1851-ben kezdődött, amikor Neuschloss Károly három házat vásárolt Ferencvárosban, majd 1852-ben fanagykereskedőként jegyeztette be magát a pesti cégjegyzékbe. 1857-ben Neuschloss Bernát és Simon is Pestre költözött, ahol létrehozták a „Neuschloss I. és fiai” épületfa-kereskedelmi vállalatot.

1862-ben Neuschloss Bernát önállósította magát, és a pesti asztalos- és ácscéh tiltakozása ellenére parkettagyárat létesített, és cége hamarosan bekapcsolódott a horvátországi vasútépítkezésekbe is.

A Neuschloss Károly, majd pedig halála után fia, Simon által vezetett vállalkozás a Pest-Losonc vasútvonal kiépítése idején alapozta meg későbbi, országosan is elismert jó hírét. 1873-ban, Budapest létrehozásának évében a pesti Feldunarsoron lévő üzemükben már két 100 lóerős gőzgép működött, tizenöt fűrészt és két gyalut meghajtva. Az alkalmazottak száma 160 fő (159 munkás és egy mérnök) volt, és a telepen évente közel 800 ezer öl (kb. 1 millió 600 ezer méter) törzsfát dolgoztak fel.

A Neuschloss család ebben az időben 1727 Ft-os virilis adójával a főváros legnagyobb adófizetői közé emelkedett. A főváros egyesítését követő építési konjunktúra alatt a jelentős épületfa-mennyiséget szállító Neuschloss-vállalkozások helyzete csak tovább erősödött. □

Fejezetek egy asztalosdinasztia életéből

Akárcsak egykor a Dunán szálított uszadékfa, 1908-ban Kálmán István asztalosmester is a Felvidékről érkezett Újpestre. 1884-ben Barsberzencén, egy felvidéki kis faluban látta meg a napvilágot. Négy fiúgyermek volt a családban, közülük ketten az asztalosmesterséget választották. István a segédlevél megszerzése után Újbányán, Érsekújváron, Esztergomban, majd Kecskeméten keresztül érkezett Újpestre. Hamarosan családot alapított; Czibók Annát, egy Vas megyei kovács lányát vette el, aki céltudatosan és határozottan egyengette a kissé visszahúzódo, de jól felkészült asztalos pályáját. 1912-ben kibérelték az Anonymus utca 9. szám alatti lakásuk szuterénjét, ahol egyetlen gyalupaddal és néhány szerszámmal nyitották meg a műhelyt. Ezt követően fokozatosan szerezték be a szerszámokat és kellékeket. Két évvel később az üzem már hivatalos iparengedéllyel működött. Az első világháború markánsan beavatkozott a család és a műhely életébe. Míg a kezdő asztalosmestert behívták a frontra, és három évet Szibériában töltött, felesége mindent elkövetett az üzem fennmaradása érdekében. 1918-ban Kálmán István hazatért, és az asztalosműhely rövid időn belül virágzásnak indult. Az 1920-as évek közepén megvásárolták a Deák Ferenc utca 95. szám alatti ingatlant, ahol a kor igényeinek megfelelő, modern technológiával rendelkező műhelyt alakítottak ki. Egy évtizeddel később a mester már tíz segéddel és számos inassal dolgozott. Néhány vidékről származott asztalossegéd a családdal egy háztartásban lakott, a ház asszonya hús emberre főzött és mosott. Ebben az időben – neves tervezők közreműködésével – kitűnő minőségű stíl- és stilizált bútorokat készítettek az üzemben. Az országos szakkiállításokon a Kálmán-féle bútorok három ízben is díjakat, aranyérmeket nyertek. Akkoriban Újpestet az asztalosok fellegrárának tartották. A városban közel hétszáz asztalos és faipari vállalkozás működött.

A fafeldolgozás és a műbútorasztalosmesterség hosszú távú boldogulást ígért az újpesti iparosok egy részének. Szinte törvényszerű volt, hogy az apától fia veszi át a stafétabotot. Kálmán István fia, Imre 1912-ben született. A Könyves Kálmán Gimnázium befejezése után elvégezte a faipari szakiskolát. A korszerű Deák utcai üzemben apa és fia már együtt dolgozott. Az 1940-es évek elejére a Kálmán Bútorüzem meghaladta minden korábbi eredményét. 1944-ben immár a család második tagjának kellett otthagyni a műhelyt; Kálmán Imre 1947-ben tért vissza a szovjet hadifogságból. Az üzem teljes talpra állításáról az államosítás miatt már nem lehetett szó. A műhely erősen lecsökkentett területen a túlélésre próbált berendezkedni. A fiatal mester rövid ideig egy szövetkezetben dolgozott, majd önálló kisiparosként – mindössze egy-két kisegítő alkalmazottal – a Deák utcai üzem leválasztott részében működött. Az édesapa, Kálmán István 1964-ben bekövetkezett haláláig ugyancsak aktívan vett részt a családi vállalkozásban. A visszafafejlesztett üzemben – a korlátozott lehetőségek ellenére – Kálmán Imre elnyerte a Jó minőségért jelvényt, a Kiváló tanuló neveléséért járó oklevelet, valamint az Ipar Kiváló Mestere címet. A neves szakembert az újpesti KISOSZ vezetőségi tagjává, valamint a budapesti mestervizsga-bizottság tagjává választották. 1980-ban maga döntött arról, hogy nyugdíjba vonul, mert a Deák utca 95. számú ingatlant – és környékét – szanálták.

A fával és bútorral való foglalatosságot azonban 1998-ban bekövetkezett haláláig egyetlen napra sem hagyta abba.

Kálmán István – a harmadik generáció tagjaként – szinte a műhelyben nőtt fel. Folytatva a szakmát előbb faipari technikus végzettséget szerzett, majd Sopronban faipari mérnökként, később a műegyetemen mérnöktanárként diplomázott. A Deák utcai üzem szanálásáig különböző állami vállalatoknál dolgozott, de szabad idejében gyártási gyakorlatokat végzett a műhelyben. 1980-tól, a szanált ü-

zem megmaradt gépeivel és szerszámaival, újra egy szuterénben, Megyeren, az UTE-stadion szomszédságában megpróbálta feltámasztani a Kálmán-céget. Három évvel később az út ismét a Deák Ferenc utcába vezetett. A 6-os szám alatt, egy öreg, romos épület felújítása után a család lakáshoz és új műhelyhez jutott. Ez utóbbi helyiségben egyedi tervezésű bútorok és lakberendezési tárgyak készültek. A rendszer-változást követően a tulajdonos úgy döntött, hogy cégét kiegészítve kereskedelmi egységet hoz létre. 1992-ben, az újpesti Nádor utca 4.-ben megnyitotta bútor- és kellékszaküzletét. Az üzletet Kálmán István felesége, Oszter Judit vezeti, aki ugyancsak faipari mérnök. 1995-ben megalakították a Kálmán Bútoripari Kft.-t, majd Rákospalotán, a Szentmihályi úton bemutatótermet és irodákat nyitottak. Ezen a bázison az egyedi bútorgyártás és tervezés mellett számos szolgáltatással – köztük bútor- és faipari felületkezeléssel, ragasztással és csiszolástechnikával, valamint szakszervizzel foglalkoznak. Ma már számos nyugat-európai cég kizárólagos magyarországi képviselői. Öt esztendeje Aradon bejegyezték a Kálmán-cég romániai kft.-jét is. Kálmán István őrzi az elődök ál-

tal megteremtett szakmai tekintélyt. A Magyar Bútor- és Faipari Szövetség, valamint a budapesti mestervizsga-bizottság elnökeként és a Kereskedelmi és Iparkamara faipari osztályának vezetőségi tagjaként aktívan részt vesz a faipar szakmai szervezeti életében.

Kálmán Attila és Kálmán Flóra a dinasztia negyedik generációjának képviselői. A 27 éves Attila az újpesti Kozma Lajos Faipari Szakközépiskola elvégzése után 1998-ban faipari mérnökként szerzett diplomát. Az egyetem befejezése után azonnal bekapcsolódott a családi vállalkozás munkájába. 2002-ben megszerezte a mérnök-közgazdász képesítést. Két évvel idősebb nővére közgazdász, négy nyelven beszél. Néhány éves nagyvállalati gyakorlat után, 2001-ben ő is csatlakozott a céghez, amely immár családi irányítással működik tovább. Újpesten napjainkra alig néhány tucatra apadt az asztalosok és faipari vállalkozások száma. Az asztalosok hajdani fellegvára már csak nyomokban maradt fenn. Rég bezárt az Első Magyar Parkettagyár, az Iskolabútorgyár és a faipari üzemek többsége is. A századelőn indult Kálmán-dinasztia a megmaradás és fejlődés különleges példája. □

Kálmán István (a képen közepén) inasaival és segédeivel, az 1920-as évek végén

Újpest védett épületei

A Dunasor 14. sz. alatti ház az 5/1995 (IV. 13.) KTM-MKM együttes rendelet szerint országos védettségű műemlék. „A műemléki védelem elrendelésének célja – olvasható a döntésben – az 1900-ban épült eklektikus stílusú lakóépület építészeti, belsőépítészeti értékeinek védelme, különös tekintettel a kapualj és lépcsőház falfestményeire.”

A neoreneszánsz bérpalota a Dunasor és a Nyitra utca sarkán található. Ritka építészeti érték Újpesten. Állhatna akár az Andrássy úton is, de ez gyárak között épült, a Duna-parton. Ma már szinte egyedül áll, jól látható a Váci útról. A Leiner család építtette saját maga és gyáranak főtisztviselői számára.

Négyszintes (alagsoros, magasföldszintes, kétemeletes), magas tetős épület. Dunasori homlokzata kilenc tengelyes, az ötödik tengelyben az első és második emeleten erkéllyel, díszes kovácsoltvas ráccsal. Északi első tengelyében a földszinten található a bejárat, a homlokzati síkban eredetileg kovácsoltvas kapuval (mely 1996-ban még megvolt, ma már nincs a helyén), mögötte – a szélfogó után – díszes, asztalosmunkával kialakított belső bejárati kapuval.

Az épület alapvetően vízszintes tagolású, felfelé egyre finomabb homlokzati kiképzéssel. A földszinten rusztikus kialakítású a kváderozás (faragott kőből rakott, vízszintesen végigfutó, függőlegesen szakaszos tagolású homlokzati kiképzés), az első emeleten nyerstégla, a második emeleten nyerstégla és finoman vakolt felület található. Itt már megjelenik a vakolt lizéna is (azaz a kissé előreugró függőleges falsáv) korintoszi oszlopfő díszítéssel. Az alagsor feletti kőburkolatban a nyílások szemöldökei felett vesszőköteg díszítésű záródékot láthatunk. A földszinti ablakok alatti lábazat díszítése oroszlánfő (amit több helyen a „modern kor” parapet konvektorai váltottak fel). Itt a nyílások íves záródásúak, kőszerűen kváderozott, rusztikusan vakolt, akantuszlevél díszítésű zárókővel.

Az első emeleti főhomlokzati nyílások körül vakolt profilú keretezés húzódik, finom levéldíszes mintával. A Nyitra utcai homlokzaton található a szürke márványlapba vésett évszám: 1900. Ennek keretezése: vakolt szegély alul figurális, felül fogsordíszítéssel. Fölötte, a szinteket elválasztó vízszintes párkányon egy félköríves „timpanon” látható, belső felületén kagylós kialakítással, fogsordíszes szegéllyel. A Nyitra utcai homlokzat első-második emeletén a homlokfalak végeit korintoszi oszlopfővel lezárt lizénák jelzik.

A második emeleti nyílások könnyed kiképzésűek. Az ablakpárok közötti felületek vakolt „vakablakok”, a függőleges nyíláskeretek ugyancsak vakolt lizénák, korintoszi oszlopfőkkel.

A Dunasor 14. sz. ház kovácsoltvas külső és díszesen faragott belső kapuja

Az udvari traktusban található közlekedőt nagyméretű, kosárgörbe ívű nyílások világítják meg.

Az épületben – a díszesen festett lépcsőházban – lift is működött, melyet mára lebontottak. A lépcsőházból nyíló bejárati ajtók feltehetően újpesti asztalosok remekművei.

*

Az Illek Vince u. 14. sz. alatti ház egyemeletes lakóépület. Magyarország 1990-es kiadású műemlékjegyzéke szerint városképi jelentőségű épület, védettségi törzsszáma: 15302. A ház feltehetően 1868 körül épült, kor-eklektikus stílusban. Az épület eredeti tervei nem találhatók meg a Pest Megyei Levéltár anyagai között.

Újpest az 1840-es alapítólevél kiadása után egyre inkább észak felé növekedett az István-hegy (korabeli térképek alapján: Stephansberg) rovására. Utcákat nyitottak meg a jelenlegi Kisfaludy utcától délre. A ház elhelyezkedéséből arra a következtetésre juthatunk, hogy a parcellázások során valaki egy négy utcával határos telket vásárolt meg, és annak déli részén, az akkor Kisdeáknak nevezett utca közepén felépítette ezt a szép emeletes lakóházat. A díszes, boltozott kapubejárón betekintve még ma is látható az igen szép

kerítés, amely az épület közvetlen környezetét választja el a telek többi részétől.

A hattengelyes épület eklektikus stílusú. Az eklekticizmus válogatást jelent, válogatást a különböző korok stílusjegyeiből. De ez a válogatás már bizonyos tömegigényt is kielégít. Az iparosodás rohamos fejlődése a 19. század második felében lehetővé tette ugyanis a korábbi időkben nemes anyagokból, például kövekből épült elemek olcsóbb, gipsz anyagú utánzását, valamint – az építészeti stílusok ismeretét tanító iskolákban a mesterség egyre tökéletesebb elsajátítása mellett – ezek tömeges alkalmazását. Ezen az épületen megfigyelhető a klasszicizmus nemes egyszerűsége és formavilága (az emeleti ablakok korintoszi oszlopfőkkel díszített, vakolt lizénákkal való függőleges osztása és ugyancsak vakolt, egyszerű tagozású szemöldökpárkánnyal történő lezárása), látható továbbá a reneszánsz palotákra jellemző felfelé finomodó felületképzés (a földszinten a vakolat nútázása – finom kváderezése, az ablakok körüli keskeny vakolt keret, bár az ablakok mérete a felsőkével meg-egyezik, a földszinti faltestek nagyobb teherbírására utal). Az ablakok szemöldökének záróköveként elhelyezett stilizált palmetta és akantuszlevéldísz a támaszvonalat lezáró, az egyensúlyt biztosító, nagy erőket átadni képes szerkezeti megoldás kifejezője. □

Az Illek Vince u. 14. sz. alatti ház utcai homlokzata és kapuja

Egy karitatív gyáros: Kollár Miklós

Hadirokkantak, Hadiözvegyek, Hadiárvák Lakó- és Munkatelepe

Az első világháborút követően Kollár Miklós, az akkor ötvenesztendős újpesti gyártulajdonos elhatározta, hogy az újpesti hadiárvák és -özvegyek sorsának javítása érdekében intézményes megoldást keres. Elsősorban arra törekedett, hogy az anyák együtt maradhassanak gyermekeikkel, és ezzel megakadályozza a családok szétesését. Tervei megvalósításához megvásárolta a Baross utca 105. szám alatti. Az intézmény 1918-ban megnyitotta kapuit. Az alapító hárommilliárd koronát áldozott a munkatelep létrehozatalára.

A telep egészségügyi adottságait tekintve üdülőtelepnek is beillett. Minden család külön-külön berendezett lakást kapott.

A telepre 21 hadiözvegy 65 árvájával megérkezett. A telep fenntartója arról is gondoskodott, hogy az asszonyok a telepen létesített üzemekben, a kezük munkája által szerzett keresetükkel tarthassák el családjukat.

A szőnyeg- és vászonszövő üzem mellett famegmunkáló és asztalosműhelyeket létesítettek; gondoskodtak a termékek felvásárlásáról is. A telepen – a fentiekén kívül – üvegházi kertészet is működött. Összesen 16 ipari műhelyt állítottak fel. Minden családnak módjában állt háziállatokat is tartani.

A gyermekek felügyeletére és pedagógiai nevelésére napközi otthont állítottak fel. E feladat ellátásába Kollár Miklós feleségét és leányát is bevonta.

Kollár Miklós Gyógymunkatelep

Az 1910-es évek végére a tüdőgümőkór népbetegséggé vált Magyarországon. Az Országos Társadalombiztosítási Intézetnek egyetlen tüdőgondozója éppen Újpesten működött. Ez az intézet elégtelen volt a tuberkulózisban szenvedő betegek ellátására.

A betegek gyakran még a lábadozás idején, az állásuk elvesztésétől való félelemtől

indítatva, a gyógyulás előtt visszatértek munkahelyükre. Ennek az lett a következménye, hogy rövidesen újból visszaestek, ráadásul további fertőző forrást jelentettek az üzemben.

A családot a betegről gyakorlatilag nem lehetett elkülöníteni, s ez további fertőzéseket eredményezett. Azoknak a betegeknek, akik izolálást igényeltek, de szanatóriumi kezelésre nem volt szükségük, ugyanakkor családi ápolásuk a fertőzés veszélye miatt nem volt ajánlatos, a munkaterápiás telepre való elhelyezés jelentett megoldást.

Az utógondozásba való bekapcsolódás szükségességét ismerte fel Kollár Miklós, amikor az újpesti gyógymunkatelep felállítása érdekében az általa alapított Baross utcai volt Hadiözvegyek és Árvák Otthonát e célra felajánlotta. A telep lakásai a tízéves használat alatt nagyon leromlott állapotba kerültek. Kollár Miklós támogatásával a szükséges helyreállítás gyorsan megtörtént. A gyógymunkatelep 19-60 m² nagyságú, 20 szoba-konyhas lakásból, központi nagy épületből, nyolc műhelyből, kisebb oldalsó épületből, egy iroda és egy gépház célját szolgáló kis épületből állott.

1931-ben a Népjóléti Minisztérium és Újpest város 15 000-15 000 pengő támogatást adott, s ennek segítségével megkezdődhetett a telep terv szerinti berendezése és átalakítása.

A szükséges szerszámok beszerzése után a megürült lakóházak helyreállításával

A fekvőcsarnok

kezdődött a munka. Megtörtént az udvar és a lakások fertőtlenítése és a telepet éktelenítő bódék lebontása. A telepet csatornáztatták, bevezették a vizet és a villanyvilágítást is. A főépület kórház típusúvá alakítása és bővítése is megtörtént: folyosók, várócsarnok, ebédlő, konyha, fürdőszoba, zuhany és kádfürdők, toalettek kialakításával. A gépműhelyt munkaterápia céljaira felszerelték.

Hamarosan támogatók is segítettek a berendezkedést. Az Országos Szanatóriumi Egyesület elnöke, báró Láng Boldizsár húsz ágyra való felszerelést, lepedőt, pokrócot, matracot bocsátott a telep rendelkezésére. Az Újpest Városi Kórháztól kapott kiselejtezett ágyakat felújították. A Népjóléti Minisztérium is küldött ágyakat. Dr. Semsey Aladár polgármester ínségmunkások és ínségkoszt biztosításával, dísznövények ajándékozásával, a csatornázás és kerítés költségeihez való hozzájárulással segítette az intézmény működését. Újpest város az ínségellátás egy részét a gyógymunkatelepen élőkre fordította, ezzel az ebéd nyersanyagát tudta biztosítani. Így egy ápolási nap 0,80-1 pengőbe került. Jelentős volt ez a hozzájárulás annál is inkább, mivel a betegekért sem a pénztárak, sem a Betegápolási Alap nem fizetett. A műhely berendezése Klikár Adolf adományával kezdődött, aki asztalosfelszerelést ajándékozott a telepnek.

Az egyik lakást orvosi rendelővé és városházává alakították. A felügyeletet kihelyezett gondozónő látta el, az orvosi kezelést és

ellenőrzést a tüdőgondozó gyakorolta. Az első évben tíz bejáró és hat bentlakó beteg volt a Kollár Miklós Gyógymunkatelepnek.

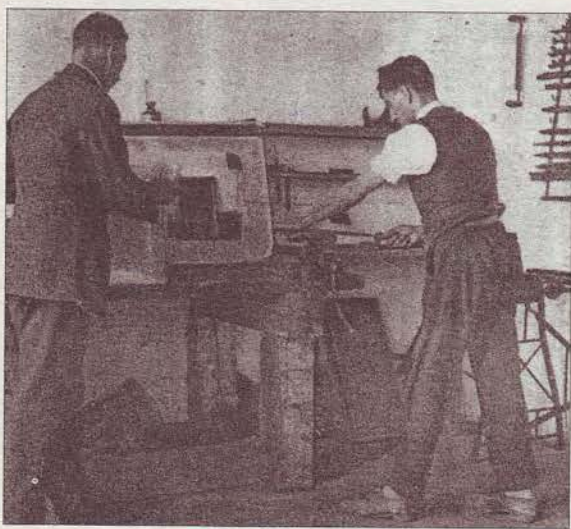
A betegek eleinte reggeltől estig tartózkodtak a telepen. A lakóházakat a bentlakó betegek folyamatosan vették birtokukba. Először a légényszállások készültek el, később családok is beköltözhettek. Az átalakítások után negyven bentlakó és öt család elhelyezésére szolgáló lakás állott rendelkezésre. A beteg lakást és ételmezést kapott, orvosi kezelésben részesült, rendszeres kúrán vett részt a fekvőcsarnokban, és részt vett a munkaterápiában.

A telep a következő egységekre tagozódott: tbc-otthon (külön női és férfi résszel), családi otthonok, napközi fekvőcsarnok felnőttek részére, napközi otthon a környéken lakó gyerekek részére, foglalkoztató műhelyek (asztalos, bádogos, szerelőlakatos, műszerész, mázoló, dísztárgykészítő, cipész, szabó és adminisztrátor).

Megfigyelték, hogy a beteget az állandó fekvés folytonos töprengésre, a bajával való foglalkozásra készíti. A munkába állók hangulatváltozása szembetűnő volt. A munkaterápia oly jótékony hatású volt a betegeknek, hogy később a munkaképteleneket is látszattmunkával bízták meg. Ezeknek az úgynevezett látszattmunkáknak oly módon tulajdonítottak fontosságot, hogy a beteg az általa végzett elfoglaltság szükségességéről meg lehetett győződve. A fokozatosságra azonban ügyeltek. Az ápolat felvétele és teljes kivizsgálása után egy hétig megfigyelés alatt tartották, majd állapota szerint osztották be munkára. Először napi egy órát dolgozott, az egészen könnyű munkavégzés után fokozatosan adagolva emelték az órák számát.

A munkaterápia jótékony hatása mellett nem volt elhanyagolható gazdasági jelentősége sem. A telepi betegek eltartása a kórházi ápolási költségeknek csupán kis hányadát fedezte. Az újabb berendezési tárgyak már az üzemből készültek, ezek a kiadásokat csökkentették. A műhelyek vezetői a betegek közül kerültek ki.

Az intézmény 1930 júliusától 1933 májusáig – Kollár Miklós haláláig – állott fent. Újpest városa a karitatív gyárost 1927-ben díszpolgárává választotta. □

Munka közben a bádogsműhelyben

SALAMON LAJOS

A kitelepítés

1951. június 17-én a Belügyminisztérium közleménye elrendelte a volt „kizsákmányolók” kitelepítését Budapestről. A rendelet hatálya kiterjedt a régi államapparátus és a hadsereg tagjaira, meg a valamikori hivatalnokokra és családtagjaikra is. Édesapám, dr. Salamon Lajos a magyar királyi államrendőrség szolgálatában állt, részben Újpesten, részben a budapesti Főkapitányság bűnügyi és a Belügyminisztérium közbiztonsági osztályán dolgozott. 1951-ben már nem élt, 1939-ben szívinfarktusban halt meg, mi azonban tudtuk, hogy édesanyámat, 15 éves húgomat és engem, a rákospalotai Wágner Gimnáziumban nemrég érettségizett fiatalembert édesapám „vétsége” miatt mindenképpen rátesznek a listára.

Szinte forrt a levegő körülöttünk. Se éjlelünk, se nappalunk nem volt. Minden zajra, csengetésre felfigyeltünk, összerezdültünk. Reszketés és remegés volt életünk. Éjjel alig aludtunk, nem mertünk levetkőzni, ruhástól fekvüdtünk le az ágyra. Az egyik éjjel aztán megszűnt a bizonytalanság. Két rendőr zörgette meg az ajtónkat, hozták a kitelepítési határozatot, melyben ott állt, hova, melyik községbe, kihez megyünk. Annyira elfásultunk, hogy már sírni sem tudtunk. Hajnalban becsomagoltuk legszükségesebb ruháinkat. Értesítettük barátainkat, akik reggel megérkeztek, széthordták könyvtárunkat, elvitték meissenai porcelánkészletünket, édesanyám kottatárát. Ők is, mi is abban reménykedtünk, egyszer talán visszatérünk még, s akkor mindenre szükségünk lehet majd. Nekünk akkor személyenként 50 kg-os csomagot kellett összeállítani. Ezt vittük magunkkal. A csomagban ágynemű és ruhanemű volt.

1951. június 29-én, Péter-Pál napján hajnali 4 órakor jött értünk a teherautó. A csomagokat felrakták a teherautóra, minket feltekert az autó platójára, a rendőrök a lakást lepecsételték. Az autó az angyalföldi pályaudvar felé indult. Több mint 500 embert vagoníroztak be itt azon a hajnalon. A fegyveres őrök

közölték, az ablakon nem lehet kinézni. Ott sétáltak közöttünk csőre töltött fegyverrel egész úton. Az első hosszabb megálló Nyíregyháza volt. Itt keskeny nyomközű vonatra szállítottak át. Következő nap 11 óra felé érkeztünk végcélunkhoz, Dombrádra.

Itt várták a helybéliek az érkezőket. Mindenkinek a nevét kiáltották, aztán a falubelit hívták, így osztották szét az embereket. Mi egy özvegy „kulák asszonyhoz” kerültünk. A házban három szoba volt. Miénk lett a közepső helyiség, ami valójában átjárószoba volt. A házhoz ragasztottak még egy téliesített üvegverandát is. Ebben kapott helyet az újpéti Gyurcsó család: az idős mama és papa, a két ötven év körüli fiú. Az ő „bűnük” a József Attila és Árpád út sarkán lévő farönkfeldolgozó üzem volt. A házban nem volt WC. Az udvaron télen-nyáron nyolcan álltunk sorban az egyetlen ilyen alkalmatosság előtt.

Másnap megismerkedtünk a faluval. Mivel csak a nappali órákban járkálhattunk szabadon, ezért igyekeztünk kitudni, merre van a rendőrség és a hivatal, hol tudunk bevásárolni. Dolgozni is szerettünk volna. Eleinte azonban még néhány órás alkalmi munkára se vettek fel minket.

Kitelepítési határozat 1951-ből

Később azonban a faluból három vonatmegállóra lévő állami gazdaságban alkalmaztak kitelepített embereket, a nőket hagyma-, krumpli- és zöldségszedésre, a férfiakat építkezésre. A gazdaságban lórék, azaz sínen tolható csillék voltak, ezt terméskővel megrakták, s ezt kellett nekünk odébb tolni. Egyik alkalommal a csille felborult, a lezúduló kő betörte a fejem. A mentők a nyíregyházi kórházba vittek, ahol négy hétig feküdtem súlyos agyrázkódással. Édesanyám engedélyt kért, hogy meglátogathasson, a rendőrség azonban ezt az engedélyt nem adta meg, azzal, hogy úgyis meggyógyulok. A kórházban az orvosok, az ápolók, de még a betegtársak is nagyon emberségesen bántak velem. Talán sajnáltak. Mindenesetre egy héttel megnyújtották nyíregyházi tartózkodásomat. Ebben az időben aztán szabadon sétálhattam nappal a város utcáin. Miután Dombrádon újból jelentkeztem a rendőrségen, ismét munkát kellett keresnem. Szerencsém volt. A berkeszi kastélyban hátrányos helyzetű gyerekeket akartak elhelyezni, kiemelt munkahely volt, így hozzájárultak ahhoz, hogy minden hétfőn felüljek a buszra, elmenjek Berkeszre, szombaton pedig visszatérjek Dombrádra. Jó brigádba kerültem. Ebben a csapatban dolgozott Franois József pezsgőgyáros, Toperczel Zsigmond földbirtokos, Toperczel Hanna atomfizikus, Szentirmai Éva földbirtokos, aki később Franois Cézár felesége lett, az egykori római katonai attasé, Turcsányi, aki még a kitelepítés alatt is olaszból fordított, a két Gyurcsó testvér és én. A kastély parkját még munka után sem hagyhattuk el. A napi robot végeztével a félig kész vakolt vagy vakolatlan szobákban gyűltünk össze, a petróleumlámpa vagy a gyertya fényénél beszélgettünk, sakkoztunk, briedszeltünk.

Dombrádon eleinte nagyon szigorúan ellenőriztek minket. Az idők múlásával azonban enyhült a szigor, kimehettünk a Tiszához, meg is fürödhettünk. Ha azonban valakit az esti ellenőrzéskor nem találtak otthon, akkor a következő nap jelentkezni kellett. Ilyenkor aztán hajnalig bent tartották az illetőt, az éppen ügyeletes rendőrök „elszórakoztak” velük. A levelezés végig tiltva volt. Ha egy-egy

levelet véletlenül kézhez kaptunk, az örömünk határtalan volt.

1952 februárjában Kisvárdára rendeltek katonai behívóval. Nem vették figyelembe, hogy mindkét szememre 15 dioptriás szemüveget viseltem, s beosztottak munkaszolgálatra Kecskemétre, a katonai kórház építésére. Rövid idő múlva a századot átirányították Pusztavacsra laktanyaépítésre.

Időközben vitaminhiány ütött ki rajtam. Az egész testem tele lett gennyes furunkulusokkal. A helybéli orvos beutalt a budapesti Központi Honvédkórház bőrgyógyászatára. Az első, akivel itt találkoztam, Rácz István főorvos bőrgyógyász-ezredes, 1979 és 1991 között az Országos Bőr- és Nemikórház Klinikájának az igazgatója, nekem régi kedves újpesti barátom volt. Szabályosan bejelentkeztem nála, megvizsgált, majd, amikor ketten maradtunk egy pillanatra a vizsgálóban, odasúgtam neki: „Pista, segíts leszerelni, a szemem miatt!” A régi barát nagyon készséges volt. A legközelebbi ellenőrző vizsgálat idején beutalt a kórház szemész főorvosához, aki elindította a leszerelésemet. Ez azonban még mintegy két hónapos tortúrát jelentett. Kecskemét, Örkény, Kisvárd, Nyíregyháza között utazgattam, különböző ellenőrző vizsgálatokra kellett mennem, aztán az ellenőrzés ellenőrzéseire is eljutottam.

Közben 1953. március 5-én meghalt Sztálin, júliusban Nagy Imre lett a miniszterelnök, s még ebben a hónapban minisztertanácsi határozat rendelkezett az internálás megszüntetéséről. Ez azonban nem jelentette azt, hogy visszatérhetünk Újpestre. A kitelepített emberek ki voltak tiltva a fővárosból. Édesanyámat és húgomat a nővére a következő évben illegálisan befogadta óbudai lakásába. Én Nógrádverőcén húztam meg magam. Vácott, a vendéglátóiparban kaptam munkát. Aztán Dunakeszin vettem ki albérleti szobát. Idehoztam édesanyámat. Nem sokkal később megnősültem. Pesti lányt vettem feleségül, s az ő révén jogosult lettem a pesti lakhatásra.

A Mária utca 71.-ben volt hatszobás házunkat nem kaptuk vissza. A bútorainkat sem. 1955-ben lakás nélkül, a semmiből indulva kezdtük újra az életet. □

„Zöld szigetek” Újpesten, 4. rész A homoktövis élőhelye

A védett homoktövis (*Hippoboscidae rhamnoides*) korábban több helyen is előfordult az országban, főleg a Szigetközben voltak nagyobb állományai. Napjainkban viszont már csak egyedül Újpesten élnek természetes populációi.

A homoktövis az atlantikus tengerpartokon, nagyobb folyamok homokdűnéin és a közép-ázsiai félsivatagokban őshonos cserje. A növény kétlaki, ami azt jelenti, hogy a porzós és a termős virágok külön növényen fejlődnek. Ezért mag kialakulására csak olyan helyeken számíthatunk, ahol a hím és a női egyedek is előfordulnak. Az apró, zöldes színű, szélbeporzású virágok márciusban jelennek meg a növényen, míg az élénk, narancssárga, bogyószerű termések szeptembertől borítják a hajtásokat.

A homoktövisnek egyetlen hazánkban élő rokona van, a *keskenylevelű ezüstfa* (*Elaeagnus angustifolia*). Ezt a növényt a köznapi életben tévesen olajfának is nevezik. A keleti, mediterrán tájakról származó fát sokfelé ültetik az országban. Az ezüstfa termései ezüstös színű bogyók, amelyek napsütés hatására kissé narancssárgásra színeződhetnek, de a homoktövis élénk narancssárga bogyóitól így is jól megkülönböztethetőek. A homoktövis bogyóit magas C-vitamin-tartalmuk és más előnyös tulajdonságaik miatt gyógyhatású készítmények előállítására is használják.

A homoktövis legnagyobb állományát a Homoktövis Természetvédelmi Területen kívül a Váci úttól pár méterre, a Szilas-patak mellett találjuk. A környéken az utóbbi időben jelentős környezetrombolás történt, mert ezen a helyen, egy-két méterre a homoktövis-állománytól csatlakozik az épülő M0-ás autópálya lehajtószakasza a Váci úthoz. Így az eddigi rendszeres bozóttüzek mellett, amelyek sok fiatal cserje pusztulását okozták, egy újabb emberi beavatkozás ve-

szélyezteti a homoktöviscserjék fennmaradását. A magasfeszültségű villanyoszlopok alatti területen jellegzetes homokpusztagyeppek találhatók, ezeknek értékes védett növénye az *árvalányhaj* (*Stipa* sp.), amely nyár elején tömegesen borítja a homoktöviscserjék által szabadon hagyott részeket. Az élőhely nyílt és zárt gyepeiben gyakori a *farkaskutyatej* (*Euphorbia cyparissias*) nevű lágyszárú növény, amely egyetlen tápnövénye a *kutyatejszender* (*Celerio euphorbiae*) hernyójának. A nagyméretű, 10-12 cm-es, díszes hernyó ősszel fúrja be magát a homokba, hogy bebábozódjon. A bából tavasszal bújik elő a gyors röptű lepke. A száraz élőhely gazdag sáskapopulációjának védett ragadozója az *imádkozó sáska* (*Mantis religiosa*). Ez a falánk ragadozó a többi sáskát tizedeli. A területen él a védett *sisakos sáska* (*Tryxalis nasuta*), amely alakjával és színével tökéletesen beleolvad környezetébe. Ez az egyenesszárnyú rovar jellegzetes fejformájáról kapta a nevét.

A Váci út melletti élőhelytől pár száz méternyire találjuk Dunakeszi irányában a Homoktövis Természetvédelmi Területet. Ezt az élőhelyet korábban tábla jelezte a Váci út felől, de ma már csak az üres pózna árválkodik az út szélén. A sorompóval lezárt ösvényen elindulva egy-két perc séta után az út bal oldalán egy tisztás tűnik szemünk elé az utat szegélyező fák között. A területre belépve egy néhány száz négyzetméteres tisztáshoz érünk, amelynek szélén csoportosulnak a homoktöviscserjék. A sajátos száraz, meleg mikroklímájú élőhely nagy részén előtűnik az alapkőzet, a folyami homok. Az élőhely jellegzetes növénytársulása a nyílt homokpusztagyep, amely zárt homokpusztagyepekkel váltakozik. A lágyszárú növények közül itt is gyakori a farkaskutyatej és a fészkesvirágzatúak közé sorolt *mezei iringó* (*Eryngium campestre*), amelynek kitépett kóróját, a gömb formájú ördögszekeret gyakran hajtja át a te-

rületen az őszi szél. A terület értékes védett növénye volt a *csikófark* (*Ephedra distachya*). Ez a kicsiny, kb. 50 cm-es nyitvatermő cserje a homoktövishez hasonlóan kétlaki, és a nőivarú növény nyáron hozza piros álbogyóit. Sajnos ezt a növényt az utóbbi években már nem sikerült kimutatni az élőhelyen. A tisztásszéli homoktöviscserjék mögött nyárfák, akácok és erdei fenyők magasodnak. A terület gidres-gödrös arculatának kialakításában fontos szerepet játszottak a környék laktanyáiból idevezényelt katonák hadgyakorlatai, amelyek eredményeként még ma is lövészárkok szabdalják a tisztást, és itt-ott még néhány füstgránát maradványait is megtalálhatjuk.

A tisztás Váci út felőli részén helyezkedik el két drótkerítéssel körülvett kisebb terület, amely egy homoktövis-populációt véd. Az elkerített területen a Homoktövis Természetvédelmi Területet jelző táblát helyezték el, ami kissé megtévesztő, hiszen a természetvédelmi terület a jelentéktelen

méretű bekerített részekhez viszonyítva sokkal nagyobb kiterjedésű. A homoktövis már csak ezen a kis tisztáson él az egész természetvédelmi területen.

A természetvédelmi terület keleti részét érintették az M0-ás autópálya építéséhez kapcsolódó munkálatok. Az építkezés behatolt a természetvédelmi területre, és felszámolta azokat a parlagokat is, amelyek védőgyűrűt, egy úgynevezett pufferzónát alakítottak ki a védett terület körül. A pufferzónában történő építkezések környezetromboló hatásai behatolhatnak a természetvédelmi területre is, és veszélyeztetik a homoktövis fennmaradását. Az építkezés által közvetlenül érintett homoktövis-állományokat ugyan átültették, de a cserjék az átültetést követően elpusztultak.

A káposztásmegyeri Homoktövis Általános Iskola udvara mögött is él egy kicsiny populáció, így a tanulóknak és tanáraiknak sem kell messzire menniük, hogy megtudják, milyen növényről kapta a nevét iskolájuk. □

Homoktöviscserje termésekkel

RÉTEI ESZTER

Babits Mihály Újpesten

1911 júliusában, nem sokkal azután, hogy Babits második verseskötete is megjelent, az érdeklődés központjába került híres költőt a Kárpátok lábától, Fogarásról az újpesti Magyar Királyi Állami Főgimnáziumba helyezte a kultuszminiszter magyar- és latintanárnak.

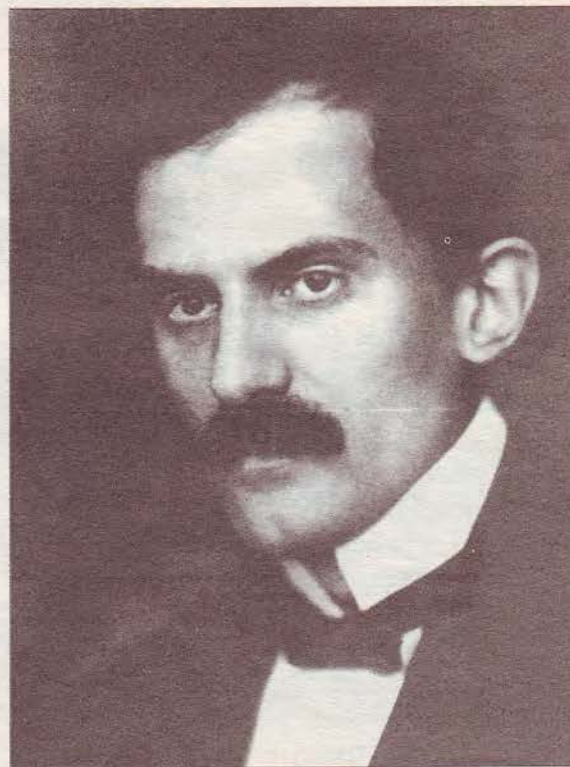
A város nem fogadta egybehangzó lelkesedéssel a költőt. A lapok közül az Újpest, az Újpest és Vidéke és az Ellenzéki Hírlap örömmel köszöntötte, mint „olyan kiváló tanerőt és polgárt, akire méltán büszke lehet majd” a város. Az Újpesti Figyelő 1911. augusztus 9-én gúnyos cikkel vette célba a „modern” költőt: „A kultúra eddig csak kerülgette Újpestet, de most már csőstől hullott ránk. [...] Babits Mihály, a nagy modern, aki a lichterófról szebb verset ír álmában, mint Petőfi ébren a nagy magyar Alföldről, Babits Mihály Újpestre kerül. [...] Lesz végre egy költőnk is, aki a szent költészet sugaraival aranyozza be száraz klímánkat.” Még hevesebb támadást intéz a költő ellen egy névtelenül megjelent gúnyos vers: „Verset lehel az újpesti porba, / És nem lehet vitás, / Témája lesz a világítás, / És ideje ha jut, / A búrvasút, / És elméláz, / Milyen modern az Kör-kávéház, / Milyen műveltek itt a papok / És a lapok, / Milyen szépek a lányok, / És az utcán sok az árok, / Verset ír mészárosra, pékre / A soha el nem készülő vízvezetékre.”

Babits Mihályt is elijesztette Újpest. Elrémítette őt a hagyományok hiánya, az akkor hetvenéves település zűrzavara, a forrongva épülő város, a kultúra látszatsága, az emberek egymás iránti közönye. Nem is kívánt tartósan berendezkedni a városban. Első önálló otthonát sem itt, hanem a szomszédos, falusias nyugalmat árasztó Rákospalotán, a Fő u. 2.-ben (ma Dózsa Gy. út 2.) rendezte be.

Az iskolában csak kollégájában, Hendel Ödönben, a lelkes lokálpatriótában, és a tanítványból lassan költővé érő Komjáthy Aladárban lelt rokonlélekre. Babits éppen ezért min-

dent megtett, hogy a következő tanévben a fővárosba kerüljön. Így jutott 1912 őszén az akkortájt felépült Tisztviselőtelepi Gimnáziumba.

Újpest, az itteni élet, az emberek és a történetek azonban maradandó hatással voltak Babitsra. Lehet, hogy a Szekszárdon született, jeles régi városokban: Pécsen, Baján és Fogarason élt költő képzeletét már ideérkezésekor megragadta a modern, gyorsan fejlődő, minden részletében Amerikát idéző város. De az sem zárható ki, hogy az 1913-ban megjelent regénye, A gólyakalifa sikere után született meg benne a Budapest tözsomszédságában születő „Újváros”-ról szóló regény, a Kártyavár terve. Az biztos, hogy 1914–1915-ben már ezen a művön dolgozott, s a regény első 23 fejezete tíz folytatásban 1915. szeptember 1-je és 1916. január 15-e között meg is jelent a Nyugatban. Az 1923-ban végül könyv alak-

Babits Mihály

ban is kiadott regény ugyan azzal kezdődött, hogy „Hiába keresed Újvárost a mappán [...] Újváros a negyedik dimenzióban áll, és lakóit sem ismerheted soha”, a korabeli – és a mai – olvasó számára is megkérdőjelezhetetlen, hogy a regény kiinduló élménye és háttere Újpest, az akkori Magyarország legfiatalabb és legkülönösebb városa volt.

A regény története dióhéjban annyi, miképp omlik össze az első erősebb fuvallatra a főváros mellett hirtelen, amerikai módra, ízléstelenül a földből gründolt városka, hála ügyes és eszközökben nem válogatós, bár becsületes polgármesterének, Madár Jánosnak. Az Újvárosba épp ki-nevezett Partos Kálmán járásbíró 24 óra alatt megismeri a hihetetlen tempóban épülő város történetét, fejlődését, az életét irányító embereket, az érdekeiket, a panamista összefonódásokat, a provinciális klikkpolitikát és a bomló erkölcsöket. A világvárossá épülő-szépülő Budapest árnyékában egy gyermekbetegségekkel torzított, születő urbanizáció képe bontakozik ki előttünk. Ahol ugyan minden van, ami egy civilizált városban csak kell, csak a büszkeségre okot adó gyökerek hiányoznak.

Partos csetlő-botló, ismerkedő lépései, tanácstalansága mögött nem nehéz felismerni a vidéki elszigeteltségből, békés nyugalomból hirtelen a „szemérmetlen és kiabáló” Újpestre került költő félszességét, „hajótörött idegenségét”, iszonyodását és menekülési kényszerét a „csúnyaság, a közönségesség és üzletiesség” tanyájáról.

Az első és legszembevetőbb egyezés, hogy Újváros leírásában Újpest pontos topográfiaja tárul elénk. Az Újpestet és környékét jól ismerő olvasó számos utca, tér, városrész elnevezését megfigyelheti. A regényt olvasva eljutunk a Rózsa, a Goldmann Áron, a Kossuth és a Viola utcába, de bejárjuk a regényben a Hunyady útnak átkeresztelt Árpád utat is. Sétálunk a Duna-parton és a vízművesítés alatt álló Népszigeten. Barangolásaink közben utazunk Mildemberger-bérkocsin, a „félelmetesen rázó villamos”-on. A piactér „mocskos bódéi” közt orrunkban érezzük a „kormos, füstös gőzvasút” szénzagát. Egy pillanatra megállunk az Újpest vasútállomáson és az Újpest–Rákospalota állomáson is. Megcsodáljuk a Városháza

„nagy, egészen új és igen modern [...] asszíriai stílusban” épített épületét, amely „komikus volt, pompás és mégis sivár és szomorú”. Bevezet minket Babits a Városháza „feltűnő eleganciájú” dísztermébe is. Legmeghökkenőbb szerepe a regényben a „sohasem látott formájú és színű idomtalan nagyságú bábeli torony”-nak, a város második legnagyobb épületének, a Víztoronynak van, „amely fönn hirtelen neki-vastagodott és megdöbbenő nagy fejet eresztett, erkéllyel és képtelen ablakkal”. Meglátogatjuk az 1910-es évek Újpestjének valamennyi kulturális intézményét: a „rettenetes”, eredetileg színháznak épülő Appoló-mozit (ma gyógyszertár működik itt, az Árpád utca és Kassai utca sarkán), a „szögletes és vakító” Vigadó és a színházat, amelyben még Blaha Lujza is ropta a csárdást. Utunk során számos vendéglőbe és kocsmába is betérünk. Leghíresebb ezek közül a regényben „Cseri csárda”-ként emlegetett Megyeri csárda és a Király u. 10. alatt működő Vnuk-kocsmá. Meglepő módon már ebből a regényből sem hiányzik az újpesti futball, sőt Babits még egy UTE–FTC meccsről is említést tesz.

A regényt végigolvasva kibontakozik előttünk a mai Könyves Kálmán Gimnázium története is. Szerepelnek a regényben Újpest egyházai, felekezetei is. Különösen kedves Babits számára az „eladott evangélikus templom” története. A bolondosnak ható történet valós alapokon nyugszik. A Mária és Munkásotthon utca sarkán álló mai evangélikus templomot pénzhiány miatt a gyülekezet kénytelen volt eladni. Babits jó helyismeretéről tanúskodik, hogy regényében éppen Újhegyi festőket költöztette be a félig kész templomba. Hiszen a templomot először a világhírű állatképfestő, Pállik Béla bérelte ki, aki egész kis kastéllá alakította át: főhajójából műtermet, tornyából vendégszobát építtetett.

Mivel Újpest a század eleji Osztrák–Magyar Monarchia negyedik legnagyobb ipari városa volt, nem maradhatnak ki a regényből a gyárak, ipartelepek, iparosok sem. A Hirschfeld nevet viselő, valójában Wolfner és Társa Bőrgyár, a hajó-, a téglá-, a juta- és az enyvgyár, az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. és a városi jégüzem mind-mind feltűnnek a regényben.

Babits Mihály számos régi és aktuális újpesti eseményt is megörökített a Kártyavár-

ban. Szó esik a szabad ipargyakorlás és kereskedelem jogáról, a Károlyi grófok által meghirdetett vallási türelemről, a bejelentő hivatal hiányáról, az elmaradt petróleumvilágításról és az 1874-es, a városháza felgyújtásával végződő lázadásról is. Az sem marad említés nélkül, hogy 1889. augusztus 26-án Újpest a magyarországi közösségek közül elsőként választotta díszpolgárává Kossuth Lajost.

Régi újpestiek tanúsága szerint a regény fő- és mellékalakjainak zömét is élő személyekről mintázta az író. A hirtelen felduzzadt Újvárosban/Újpesten éltek szegények, segélyezettek, szenvedő munkások, jasszok, fő- és kistisztviselők, vendéglősök, tanítók, újságírók, prostituáltak, szocialista politikát folytató grófok és politizáló papok. A regény egyik kulcsfigurájának, Madár Jánosnak alakját Babits Ugró Gyuláról, Újpest első polgármesteréről mintázta, akit épp Babits újpesti tartózkodása idején gyanúsítottak az ellenzéki újságok panamázással és sikkasztással, mint később kiderült: alaptalanul. Név nélkül ugyan, de feltűnik a regény lapjain az újpesti református gyülekezet alapítója, „a régi, református igazgató” Mády Lajos is. A „modern politikát csináló gróf” pedig valószínűleg Károlyi Sándor, a kórház alapítója lehetett.

Az apró részletek segítségével a regény egésze alapján negatív, velejéig romlott fertőváros, a „kelevény” képe mögött kibontakozik egy a korabeli lendületes városépítési és -szépítési hullámmal lépést tartó, a kor szellemében és szellemiségének megfelelően fejlődő Újpest-kép is. Egy olyan város képe, amely se nem jobb, se nem rosszabb társainál, amelyet ugyanúgy ellentmondások jellemeznek, mint mindent az életben.

De az újpesti tapasztalatok kellettek ahhoz is, hogy az 1912-es „vérvörös csütörtök” eseményei: a Parlament „megrendszabályozása” ellen tiltakozó munkások felvonulása és az ellenük kivezényelt rendőrök és katonák összecsapása a *Május huszonhárom Rákospalotán* visszhangját váltsák ki a költőből.

Újpestre, ahol elmondása szerint „lelkének darabjait, múltjának töredékét” hagyta, mindig szívesen emlékezett Babits.

Erősítette a „múlt eltéphetetlen kapcsait” a költő és a város között az is, hogy a diákjai sem feledkeztek meg róla: még sok év elteltével is meghívták közös jubileumi érettségi találkozójukra. Az újpesti Vörösmarty Társaság pedig 1935-ben elnökévé választotta a költőt. □

A Magyar Királyi Állami Főgimnázium épülete a mai Deák Ferenc és Venetianer utca sarkán

BABITS MIHÁLY

Május huszonhárom Rákospalotán

1912.

1.

Pest utcái között rohanó nép, puskalövések,
rendőr, tört üvegek, népszava, forradalom.
Én egyedül tehetetlenül itt számlálom a percet
nincs hír, nincs újság, villanyosom megakadt.
Néma falun lakom én, hol még az ebek sem ugatnak,
nem bőgnek tehenek, még a malac se visít.
Nádas eresznek alatta topázszemű tengericső csügg.
Hószinü fal, kék árny. Csend, csak a fecske csicserg.
Csak ha a villanyos átrohan itt (és mint a tehén bőg)
sejteni a város szörnyeteges közelét.
Ám most alszik a táj: egy döglött villanyos állong.
Ó bús villanyosom! bús ez a néma világ.
Bús e méla falún az üres sínekre merengni.
Ó jövevény sínek, vizstek-e még ma tovább?
Vizstek-e még ma odáig, ahol most csörren az ablak,
hol most csorran a vér, forran a forradalom?
hol zajgó tömegben most úr a néma Petőfi
s sarkra az Eszme kiáll isteni ríma gyanánt;
hol tán míg írom ezt, Magyarország nagy betegágyán
vér és kínok közt megszületett a Jövő.

2.

Ó te Jövő, aki jössz és senkise sejt, hogy itt vagy;
jössz és senkise lát; jössz sűrű fátyol alatt,
mit hoztál, idegen? mit, mit viszel el? van-e célod
vagy boros emberként ingatod útidat?
Ah, boros is vagy már ezer örült eszme borától.
Álmodsz s kóros vágy szennyezi álmod ízét!
Álom vagy magad: a mult álma, ki halni szeretne,
s sír, hogy mindene fáj s nem lehet így betegen.
Jöjjön az elhazugult életre halálos igazság,
lesben az utcákon álljon a kósza halál:
minden mindegy már! zúgjon fel a tengerek alja!
hányódjon fel a geny! jöjjön a forradalom!
Jöjjön a barbárság! jöjjön legalább az igazság,
annyi hazugság és elmulások után!
Jöjjön a lázalom, mely minden bűnt kibeszél majd:
egynek mondja: „Jogok gyáva barátja, remegj!”
Másnak: „Ajkaidon kopott szó lett a szabadság!
s szíved zsarnok volt, öklöd rossz kalapács.”
Másnak: „Álnokul és önzőn fogtál kezét: íme
véres lett a kezed: moshatod a kezedet!”
Mindnek: „Félre vakult csökevény, s ti koholt ideálok!
Nem játék a világ! Látni, teremteni kell.”

HIRMANN LÁSZLÓ

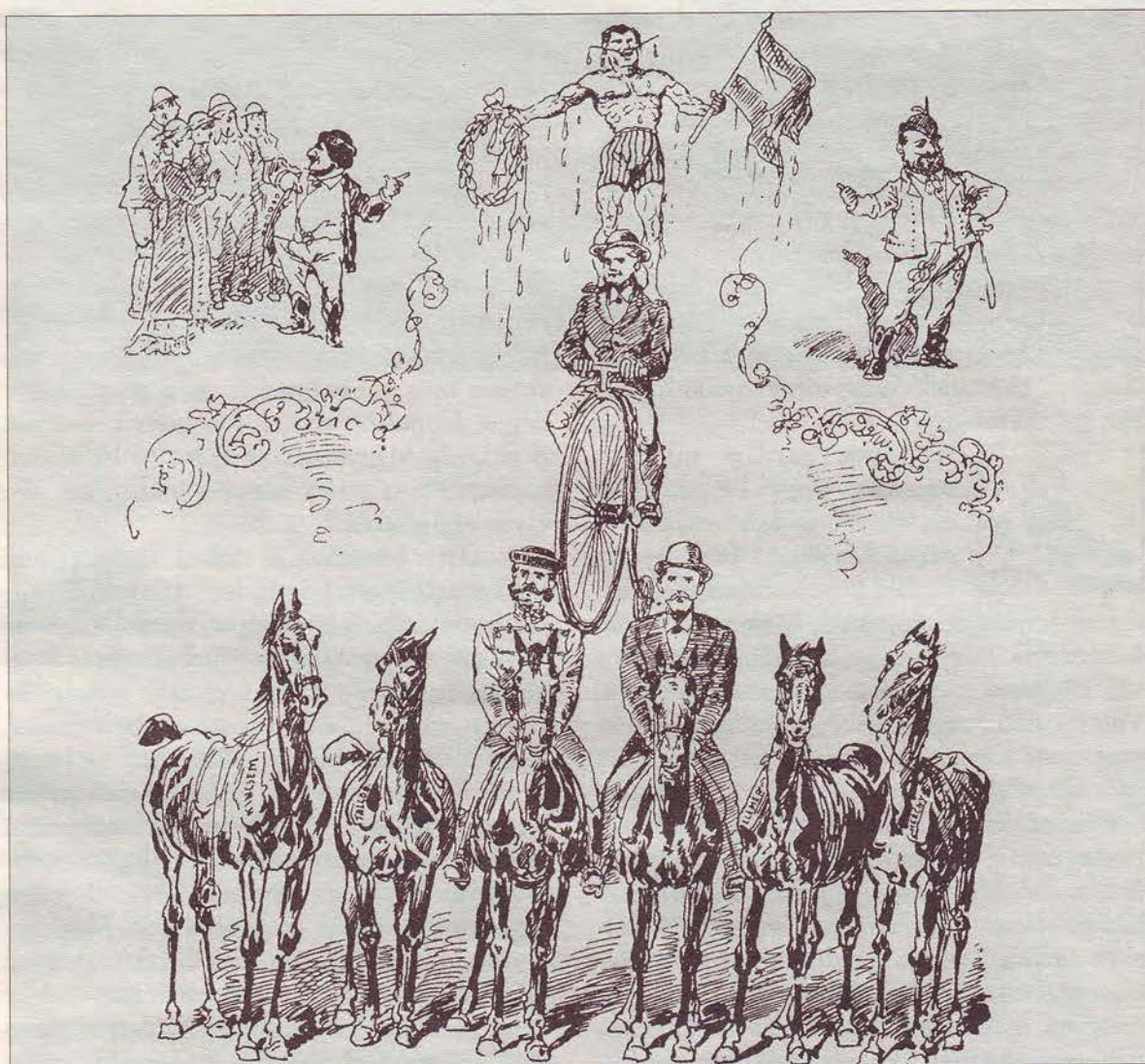
Szekrényessy Kálmán

Apja neve is jól csengett a kiegyezéskori Újpesten. Szekrényessy József ügyvéd Széchenyi István gróf munkatársaként számos létesítmény életre hívásában vett részt. Az ő ötlete alapján létesült a téli kikötő a Duna holtágában, 1870-ben pedig népgyűlést hívott össze az újpesti betegápolda ügyében. Huzamosabb ideig bérelte a fővárosi Császár, a bodajki és az 1870-es években a szintén budapesti Rudasfürdőt.

1863-ban cikket publikált az úszósport magyarországi jövőjéről.

Fia, Kálmán, aki 1847-ben született, alighanem az apja által üzemeltetett létesítményekben kedvelte meg az úszást. Érettségi vizsgáját követően jómódú családja taníttatni kívánta őt. Orvosi, majd jogi tanulmányokat is folytatott, de kalandvágyó hajlamának engedve 1866-ban belépett a hadseregbe. 1873-ban önkéntesként a spanyol trónkövetelő, Don Carlos oldalán harcolt, majd három évvel ké-

A magyar sport apoteozisa. Karikatúra a Borsszem Jankó című vicclapban

sőbb a török hadsereg dzsidáskapitányaként az oroszok ellen küzdött. Ekkor vált szenvedélyévé a bravúruszás, amely közkedvelt és jelentős publicitást élvező teljesítménypróba volt ez idő tájt. 1875-ben a dán szigetek közötti szorosokat úszta át, majd többször is átszelte az Ázsia és Európa határát jelentő Bosporuszt. A kontinenseket összekötő távúszást olyannyira megkedvelte, hogy 1877 februárjában Szuennél Ázsia és Afrika között tette meg a mindössze 130 m-es távolságot.

Szekrényessy Kálmán nem volt kiemelkedő sporttehetség. A kibontakozó magyarországi úszósport versenyein nem nyert érmeiket, nem büszkélkedhetett hazai és nemzetközi eredményekkel. Ugyanakkor kitartó és lelkes volt, szívügyének tekintette a testedzés népszerűsítését. Ehhez a közvélemény érdeklődésére számot tartó, mai kifejezéssel élve a különleges sportteljesítményeket használta fel.

1880-ban járta be a hír a hazai sajtót, hogy egy Szekrényessy Kálmán nevű úr cáfolja azt a hiedelmet, miszerint a Balatont elsőként Wesselényi Miklós báró úszta át, annál is inkább, mivel erre az úttörő vállalkozásra ő maga készül. A szenzációra éhes közönség mintegy 20 ezer frank értékben kötött fogadásokat mellette és ellene, hogy sikerül-e Szekrényessy vállalkozása, a Balaton átúszása „készülék vagy tömlő nélkül, csupán csónaktól kísérvé”.

Az ötlet gazdája mindent megtett, hogy ne okozzon csalódást a teljesítménye sikerében bízónak. 1880 nyarát jórészt Balatonfüreden töltötte, rendszeres tréningekkel. Majd négy héten át várt arra, hogy a tó vize a különösen hűvös idő ellenére is elérje a kívánatos 18 °C-ot. Végül 1880. augusztus 29-ét választotta ki megfelelő időpontnak. Mivel már napok óta erős déli szél fújt, ezért a tervszellett ellentétben nem Balatonfüredről, hanem Siófokról vágott neki a közel 21 km-es távnak, így nem érték az arcát a hullámok. Mielőtt vízbe ereszkedett volna, testét vastagon beolajozta. Dél előtt 11 óra 7 perckor indult el a parttól. Úszás közben csónakok kísérték, az egyikben újságírók ültek, akik a vállalkozás hitelesítésén felül első kézből akartak értesülni az eseményekről.

Szekrényessy legyőzte a fellépő izomgörcsöket, úrrá lett a fáradtságon, s végül délután 17 óra 52 perckor, közel hétórai megszakítás nélküli úszást követően ért partot.

Balatonfüreden népes és lelkes nézőközönség várta. A lapok nem mulasztották el megjegyezni, hogy a nap hőjét elsőként Andley Gossling angol konzul és neje köszöntötte, akik vélhetőleg szabadságukat töltötték a Balaton partján. Miután a sportember átesett az orvosi vizsgálatokon, a kamerák lenszéje elé állt, hogy amúgy vizesen, törölközőbe csavarva, koszorúval a kezében lefotografálják.

Szekrényessy Kálmán teljesítménye országos hír lett, sokan a szittya magyarság újabb diadalát emlegették. Ugyanakkor természetesen akadtak fanyalgók is, akik kisebbiteni akarták az érdemet. A *Borsszem Jankó* című korabeli élclap szeptemberi számában „Éljen Szekrényessy, ki a vizet csak úgy nyelsi!” szójátékkal és egy karikatúrával emlékezett meg az eseményről, amely a sportembert mint a magyar sport élenjáróját ábrázolja, víztől csepegő babérkoszorúval és nemzetiszín lobogóval a kezében.

A Balaton 1880-ban (és nem 1885-ben) volt első átúszása ennek ellenére vitathatatlan tény. Szekrényessy Kálmán ezt követően még többször átúszta a tavat, 1885-ben is. Felmerült az a terv is, hogy hosszában is nekivág Magyarország legnagyobb állóvizének, de ezt a távolságot a mai napig sem úszta végig senki.

Ezt követően a közel negyvenéves úszóbajnok sportújságíró lett. 1883-ban megalapította a Sport című lapot, de rendszeresen publikált a Sportvilág, a Herkules és a Pesti Hírlap hasábjain is. Ekkor már csak cikkíróként szerepelt a lapokban, többé nem került a sportrovatok élére a neve.

Kedvét lelte a terjedelmesebb művek papírra vetésében is. Világlátott emberként 1878-ban Magyarország és a délszláv tartományok, 1879-ben Útirajzok címmel jelentette meg emlékeit és gondolatait. Még egy drámával is jelentkezett (Ermini, 1882); a mű fogadtatásáról sokat nem lehet tudni.

Szekrényessy Kálmán 1924-ben hunyt el Újpesten, ahol sem emléktábla, sem intézménynév nem őrzi emlékét.

Szekrényessy Kálmán szobra Siófokon

A siófoki móló tövében kialakított parkban egész alakos kőszobor vonja magára az arra járók figyelmét. A szobor, Bajnok Béla szobrászművész munkája, Szekrényessy Kálmánt, a Balaton első átúszóját ábrázolja. Az emlékművet 1997. augusztus 8-án avatták fel ünnepélyes keretek között. Ez a nap Siófok életében hagyományos ünnep, 1933-tól mindig ekkor rendezik meg a tavon a profi hosszútávúszó versenyt. A jelenkor versenyzői nagyjából ott vetik magukat a vízbe, ahol egykor Szekrényessy rajtolt, és ugyanúgy 21 km-t tesznek meg a balatonfüredi célig.

1880-ban Siófok – Újpesthez hasonlóan – csupán nagyközség volt. A két település azonban egészen másként fejlődött: szűkebb páttriánk az ipari fejlődés útjára lépett, ez a te-

vékenység 1880-ra közel 12 ezer újpestinek nyújtott megélhetést. A Balaton-parti település ezzel szemben fokozatosan fürdővárosjellegűt öltött, ahol az idényjellegű idegenforgalom csupán 3 ezer fős lakosságot kívánt. Ennek ellenére 1877-ben Siófokot már „magyar tengeri fürdő”-nek nevezték, 1878-ra pedig elkészült a Magyar Tenger fürdőház, amelyet télen a partra lehetett húzni, hogy a jég össze ne törje. Az igazi fellendülés 1891-től következett be, mikor a Siófoki Balaton-fürdő Részvénytársaság fürdőtelepet létesített 35 hektár parkkal, díszes szállodákkal és nyaralókkal. A Balaton fővárosaként emlegetett település ma is sokat megőrzött a száz évvel ezelőtti városképéből. Egyik legújabb nevezetessége a Szekrényessy-emlékmű, ami alighanem az egyetlen újpesti személyt formáló szobor a kerület határain kívül. □

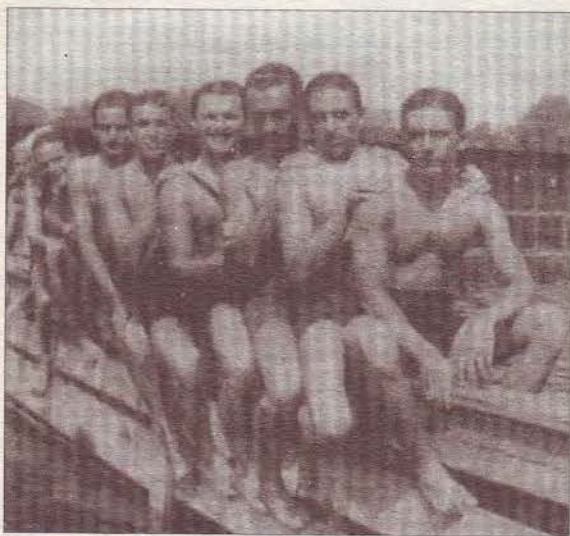
Az Attila utcai elemitől a mélylélektanig

Dr. G. Donáth Blanka pszichológus a Fővárosi Pályaválasztási Tanácsadó, az Állami Gyermeklélektani Intézet és az MTA Pszichológiai Intézetének Tudományos munkatársa, az Eötvös Loránd Tudományegyetem előadója, a IX. Kerületi Nevelési Tanácsadó helyettes vezetője volt. A világhírű Szondi Lipót tanítványaként sorsanalízist végzett a Szondi-teszttel. Jelenleg is dolgozik, konferenciákon ad elő. Négy könyve és harminc tanulmánya jelent meg.

– Ön nem Újpesten született. Mikor és hogyan került Újpesterre a családja?

– Édesapám munkája révén kerültünk ide. Az ő családja orvos-tanár család volt, és ő is orvos szeretett volna lenni. Mégsem így sikerült. Kereskedelmi érettségít tett Temesváron, s 1914-ben az újpesti Wolfner Bőrgyárban kezdett dolgozni magántisztviselőként. Fiatalon szoros kapcsolatba került a vállalat akkori vezetőivel, munkás élete java részét a Wolfner Bőrgyárban töltötte. Főtisztviselő, megyebizottsági tag, városi képviselő lett, írásait az Újpesti Napló és a helyi újságok is közzétek. Alapítója és első elnöke volt az újpesti motorosok és autósok klubjának. Városi

Fauszoda

képviselőként ő vezette az 1930-as évek első felében a képviselő-választáson a Polgári Demokrata Párt jelöltjének, Fábián Bélának a korteshadjáratát. A szlogenjükre ma is emlékszem. Így hangzott: „Bajba jutott emberfián nem segít más, csak Fábián.” Én Budapesten születtem, hatéves voltam, amikor Újpesterre költöztünk, a Toldi utca 9.-be. Ez egy négyszobás, kertes-verandás szolgálati lakás volt. Ide kötődik az egész ifjúkorom, ide kapcsolnak iskoláséveim.

– Meséljen az édesanyjáról is!

– 1898-ban született, 95 évet élt. Jó mozgású, jó külsejű nő volt. Élete végéig aktív volt szellemileg. Halála előtt két nappal még Áprily Lajos Március c. versét olvastam fel neki, mert a verseket nagyon szerette. Az édesapja Balatonszentgyörgyön volt jószágigazgató, a lányai Keszthelyen jártak polgári iskolába. Akkoriban nem volt jellemző, hogy a lányok továbbtanuljanak, neki ez egész életében hiányzott. Gyakran járt előadásokra, kiállításokra. Idős korában orvosírnokként dolgozott. Amikor már nem látott olvasni, akkor rádiót hallgatott.

– Nagyon szép emlékeket őriz egykori tanáraitól.

– Óriási szerencsém volt azokkal a pedagógusokkal, akikkel életem során kapcsolatba kerültem. Az Attila Utcai Elemi Iskolába jártam. Emlékszem, kb. 90 kis elsős egyikeként, izgatottan vártam a tanítás megkezdését. Figyeltem egy fiatal, magas, barna hajú, mosolygós tanító nénire, aki piros mellényben volt. Mondtam is édesanyámnak, hogy én hozzá szeretnék kerülni, és a kívánságom teljesült. Ő volt Götz Olga tanítónő, aki később hozzám ment Hajtmann Pál bíróhoz. Csak pozitív emlékeket őrzök vele kapcsolatban. Az esküvőjén is ott voltunk, az egész osztály. Elemistaként találkoztam először későbbi gimnáziumi osztályfőnökömmel, a Kanizsai Dorottya Leánylíceumban, a mai Kanizsai Dorottya Egészségügyi Szakközépiskolában és Gimnáziumban tanító Éber Emanuellával, Emy nénivel is.

Kettőjüknek ajánlottam később A Tanár-diák kapcsolatáról címen megjelent könyvem.

– Emy néni legendás tanárszemélyiség volt. Hogyan és mikor találkoztak először?

– Szinte magam előtt látom a jelenetet. Ő volt a Vöröskereszt akkori elnöke. A mi iskolánkba sok szegény gyerek járt, akik gyakran kaptak támogatást. Akkoriban nagyon komoly dolog volt a vöröskeresztes vásár, december 8-án. Igyekeztünk minél több dolgot beszerezni és „gyártani”, amit aztán el lehetett adni. Negyedik elemista voltam, amikor egy társammal együtt Heller Ferencné, Szidi néni megkért bennünket, hogy társaink nevében is mondjunk köszönetet a Vöröskereszt elnökszónyának. Írnom kellett egy kis beszédet, nagyon izgatottan készültem az előadására. Csak az elejére emlékszem: „Szeretve tisztelt tanár elnök!” Amikor felmentünk az igazgatói irodába – barna bársonyruha volt rajtam rózsaszín gallérral –, egy igen kedvesen mosolygó hölgygel találtam szemben magamat. Ugyanazt a kedves félmosolyt láttam a szája sarkában megbújni, amely végigkísérte később a gimnáziumi tanulmányaim nyolc évét. Rendkívül boldog voltam, amikor a beiratkozáskor kiderült, hogy a Kanizsai Dorottya Leánylíceumban ő lesz az osztályfőnököm.

– Ez a nyolc év meghatározó az életében.

– Igen, feledhetetlen időszak volt. Emy néni akkor kb. ötvenéves lehetett, elegáns, finom, nagyvonalú, gyerekszerető magyarnémet szakos tanár volt. Mi akkor decens idős hölgynek láttuk, ma már persze másként gondolom. 94 éves korában halt meg, és mi a haláláig látogattuk. A Vécsey utcában lakott a fiával, Passuth Lászlóval, a későbbi híres íróval. Kolozsvárott, már gyerekes anyaként végzte el a tanár szakot, ami abban az időben még nem volt jellemző. Egész ismeretségünk alatt csak felnézni lehetett rá! Idős korában, amikor már nagyon rosszul látott, akkor is sokat olvasott, és mindig rövid válasszal intézte el a „Hogy tetszik lenni?” típusú kérdéseket. Szívesebben beszélt tanítványairól, a fiáról vagy az unokájáról, Passuth Krisztináról. Emy néni olyan emberi példakép, amelyet mindkinek csak kívánni lehet. De a gimnáziumban általában is nagyon jó tanáraink voltak, legalábbis én így éreztem. Sok férfi tanár volt, ami nagyon fontos a gyerekeknek. Az egyikük,

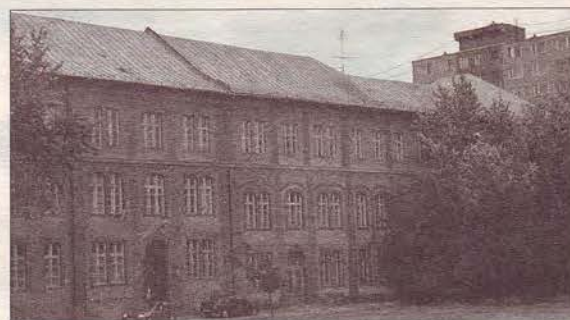
Darás Gábor fiatalon meghalt. Együtt mentünk el a temetésére, körülálltuk a koporsót. „Dr. Darás Gábor élt 43 évet” – ezt a feliratot sosem felejttem el.

– Mi jellemezte akkoriban a diákéletet?

– 1939-ben érettségiztem. Színes, élénk diákéveink voltak. Nagy volt a fegyelem, szigorúan egyenruhában kellett járnunk, de ez egyfajta tartást adott az embernek. Nem flancolhattunk, még a Könyves Kálmán Gimnáziumban rendezett tánciskolába is a nyári egyenruhánkban kellett mennünk, a „divatot” a gyöngy vagy egy színes sál jelentette. Számos ünnepi rendezvény volt, önképző körök, a különböző felekezetek kulturális egyesületei, gyorsíró kör, sportkörök egészítették ki a tanulás mellett az iskolai életet. Általában júniusban nagyon örültünk a szünetnek – gondolom, ma sincs ez másképpen –, de nyár végén már alig vártuk a tanévkezdést. A nyarakat pedig általában az UTE Duna-parti uszodájában töltöttük, ahol az úszók is edzettek.

– Hogyan lett pszichológus?

– Hosszú történet. Az érettségi után férjhez mentem Gábor Lászlóhoz, aki újpesti születésű fiatal tervezőmérnök volt a Ganz Villamossági Gyárban. Szerencsére támogatott abban az elképzelésemben, hogy egyetemre menjek. Házasságunk első éveit a Horthy Miklós út (ma Görgei Artúr út) 72.-ben, a Szülőotthonnal szemben, egy szép kertes házban töltöttük, amelyet az ő családja épített. (Megjegyzem, hogy az ostrom után, mivel a légnyomás berobbantotta a lakást, és lakhatatlanná vált a ház, másfél kiló vajért adtuk el az épületet.) Amikor jelentkeztem az egyetemre, csak azt tudtam, hogy emberekkel szeretnék foglalkozni. Édesapám viszont – talán ez is

Kanizsai Dorottya Egészségügyi Szakközépiskola – a Tanoda téri épület második emeletén

érdekes, hogy férjes asszony létemre ezt a kérdést az édesapámmal kellett megvitatnom – valamilyen reáltudományos pályára szánt. Így 1940-ben kémia-matematika-fizika szakon kezdtem meg tanulmányaimat. Egy évet elvégeztem, nem is rossz eredménnyel, de éreztem, hogy nem itt van az én helyem. Átmentem pszichológia szakra, édesapám tanácsára azonban nyelveket: németet és franciát választottam a pszichológia mellé, hogy mégiscsak tanuljak valami megfogható dolgot is. Végül azonban pszichológia-filozófia-esztétika szakon végeztem, s 1946-ban, a háború után tettem le a doktori szigorlatot. A Múzeum körüti épület szinte valamennyi részét végiglátogattam.

– *Hogyan került kapcsolatba Szondi Lipóttal?*

– Szondi Lipót nemzetközi hírű orvos és pszichiáter volt. Sorsanalízissel foglalkozott, megalkotott egy ösztöndiagnosztikai tesztet, melyet a mai napig használnak. A háború alatt, a zsidótörvények következtében felmentették a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán volt állásából. Ezután a ciszterci rend védelme alatt is folytatta munkáját, tanfolyamokat vezetett, tanulmányokat írt. Akkor már pszichológushallgató voltam. Tanultam már a módszerről, mielőtt megismertem volna. Később Szondi Lipót személyesen is tanított. Szondit 1944-ben deportálták. Majd családjával együtt Svájcban kapott menedéket. Zürichben telepedett le. 1947-ben megalakította a Kísérleti Ösztöndiagnosztikai és Sorsanalitikai Munkaközösséget, később a Sorpszichológiai Nemzetközi Kutatási Központot. Igazából nagyon csalódott volt, hogy nem hívták haza. Sajnos akkoriban, és még sokáig, a mélylélektan afféle „gyanús” tudomány volt. Én az Állami Gyer-

meklélektani Intézetben Szondi-tesztet, terápiával, klinikai lélektannal és serdülő lányok lélektanával, majd pedagógiai pszichológiával foglalkoztam. A klinikai tapasztalatokat próbáltam meg átültetni a pedagógiai gyakorlatba. Később személyiségformáló kis csoportokat vezettem, a tanár személyiségének fontosságát, a tanár-diák kapcsolatokat kutattam. Ezekből a tapasztalataimból és a TIT-en tartott tanár-továbbképző előadásamból születtek később a könyveim és cikkeim.

– *Mit tart a legnagyobb szakmai sikerének?*

– Biztosan nagyon szubjektív lesz, amit mondok, de nem valamelyik tudományos eredményemet, hanem az 1960-ban megjelent *Lányok könyvét* érzem a leginkább szívemhez kötött munkámnak. Csodálatos volt a könyv utóélete! Több mint ezer levelet kaptam, mindegyikre válaszoltam is, számos így létrejött kapcsolatam ma is élő. Tulajdonképpen ez a könyv az én írásba öntött hitvallásom.

– *Pályájában sem távolodott el a pedagógiától és a pedagógusoktól.*

– Ez így van. A munkám során megbizonyosodtam arról, hogy mekkora felelősség, ugyanakkor mekkora lehetőség tanárnak lenni. A saját diákkorom és a munkám egyik fő vonulata nagyon szorosan összefügg. Mostanában fogalmazódott meg bennem, hogy az én szerepem valamiféle közvetítés, továbbadás. Sokat kaptam, megpróbálok adni is.

– *Milyenek ma a kapcsolatai Újpesttel?*

– Sajnos, mai újpesti kapcsolataim nem túl szorosak. Amíg élt Gyökössy Endre pszichológus, a Református Teológiai Akadémia díszdoktora, az Attila utcai református templom építője, „Bandi bácsi”, ahogyan sok újpesti emlegeti, és a férjem is, addig gyakran összejártunk. Ma már csak telefonon szoktunk beszélgetni a feleségével, Reinivel. Több olyan újpestivel tartom a kapcsolatot, akik viszont ma már nem laknak ott, hanem Budán vagy külföldön. A volt osztálytársnőimmal pár éve még rendszeresen tartottunk összejeleket, de sajnos már sokan meghaltak, vagy nem tudnak eljönni. Általában F. dr. László Ilona szervezte a találkozóinkat, akinek az édesapja, dr. László György Rákospalota díszpolgára, 104 évesen is nett, ápolt öregúr, alkotó mérnök. □

Az Attila utcai iskola és napköziotthon látképe

A koldus

Az alábbi történet a húszas évek közepén játszódott le, és bár hihetetlennek tűnik, nem mese volt, hanem megtörtént eset.

Újpest városnak voltak olyan ipari és kereskedelmi ágai, amelyek nemcsak az egész országban, hanem még külföldön is ismertté tették a város nevét. A sok között ilyen volt az Orion, a Tungsram, a Chinoin és a számtalan textil- és asztalosárut gyártó cég mellett ezek közé tartozott a Wolfner Bőrgyár is, amelyből államosítás után a Duna Cipőgyár és a Táncsics Bőrgyár lett. A gyártók mellett sok nagykereskedő is működött, közvetítve a gyárak és a kiskereskedők között. A Mautner bőrnagykereskedő az Árpád úton körülbelül ott volt, ahol a metró jelenlegi végállomásának szellőzőnyílása található.

Az egyik napon az üzlet utcai bejárati ajtajánál megjelent egy koldus kinézetű, nagy bajuszú bácsi, középtermetű és vékony testalkatú volt, és az elhanyagolt külseje mellett még volt egy előnytelen testi jellemzője is, éspedig a ferdén álló nyaka. Kezében egy kisebb, akkor úgy hívták, hogy „vulkánfíber” bőröndöcske volt.

A „koldus” jól benézett az üzletbe, majd alaposan szemügyre vette az üzlet kijáratát. A tulajdonos észrevette a látogatót, kivett a pénztárcájából 20 fillért – ez akkor

jelentős összeg volt egy éhező embernek –, és szólt az inasnak, vigye ki azt a minden bizonnyal kéregető bácsinak. Az inas aztán át is adta a szegénynek járó alamizsnát, amit a koldus illemtudóan megköszönt és eltett.

A történet úgy fejeződött be, ahogy az a meséhez illik. A koldus az üzletbe belépve megvette, és kopott táskájából készpénzzel ki is fizette az üzlet egész bőrkészletét. Ugyanis a koldus nem volt más, mint az én cipőgyáros anyai nagyapám! □

Wolfner Bőrgyár

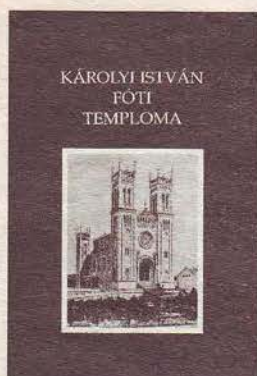
Felhívás

Keressük Újpest régi emlékeit: visszaemlékezéseket, régi fényképeket, képeslapokat, dokumentumokat és minden olyan személyes emléket, amelyek városrészünk múltjához kötődnek. Amennyiben Ön szívesen mesél családjáról, munkahelye történetéről, kérjük, jelezze fel emlékeit, vagy jelezzen szerkesz-

tőségünknek, és rögzítjük visszaemlékezését. A rendelkezésünkre bocsátott anyagot az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben: 1043 Budapest, Berda József u. 48. helyezzük el.*

*Ebben a rovatunkban folyamatosan közöljük olvasóink leveleit, szükség szerint szerkesztett formában, esetleg rövidítve.

Tiszteletre méltó vállalkozásba kezdett a Főti Károlyiak Alapítvány, amikor útjára indította a grófi család főti ágának történetét feldolgozó könyvsorozatot. A szerkesztőbizottság elnöke Károlyi László, a sorozat szerkesztője – egyben az első kötet összeállítója – Buda Attila. Jelen munka – kibővítve a korábban hasonló címmel megjelent első kiadást – immár az ezredfordulóig tartalmaz minden jelentős közleményt, amely a főti templommal kapcsolatos. Közel 80 dokumentum található a gyűjteményben. Szembetűnő, hogy a 20. század közepéig a kutatások elsősorban a templom szakralitására, s kevésbé a művészeti stílusjegyekre vonatkoztak. Fordulatot a templomról készült, teljességre törekvő dokumentáció, valamint az Ybl-évforduló művészettörténeti összegzései hoztak. A forrásértékű kötetet az összeállító jegyzetei, Károlyi István életének legfontosabb dátumai, a megjelenési helyek mutatója, valamint névmutató egészíti ki. A kiadvány hozzáférhető az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben (Bp. IV., Berda József u. 48.)

Tanító-mesterek, mestertanítók címmel írt Fericsán Kálmán a magyarországi oktatás történetéről. Az 1868-ban megalkotott, népoktatásról szóló törvény nyomán kialakuló rendszer teljes vázát dolgozta fel a szerző. Képet kapunk az elemi és felső népiskolák tevékenységéről, a polgári iskolákról és a tanítóképzés intézményeiről. Külön foglalkozik a könyv az iparoktatás fejlődésével, annak gazdasági és tárgyi feltételeinek megteremtésével. Szakmanként tárgyalja az ipari gócpontokhoz kötődő szakiskolák rendszerét. A fa- és fém-

ipari oktatás területén az újpesti iskola történetével is foglalkozik. Az érdeklődők a könyvben megtalálhatják az 1895-ben megnyitott újpesti fa- és fémipari szakiskola leírását is. A kötetet időrendi tábla, széles körű irodalomjegyzék és statisztikai táblázatok, térképek egészítik ki. A kötet a Helytörténeti Gyűjteményben és a Király Könyvtárban olvasható.

Helytörténeti vetélkedő

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány március 22-én helytörténeti vetélkedőt rendezett a városrészi középiskolái számára. A versenyt a Bródy Imre Gimnázium csapata: Csősz Gábor, Papp Dorottya, Szakonyi Nóra, Szeles Anikó, Tuboly Mária, Veres Judit nyerte. Felkészítő tanáruk: Hirmann László. Második helyezést érték el a Berzeviczy Gergely Közgazdasági és Külkereskedelmi Szakközépiskola és Gimnázium diákjai: Magyar Orsolya, Juranovics Katalin, Dienes Adrienn, Makó Viktória, Polyák Szilvia. Felkészítő tanáruk: dr. Szerényi Antalné. Harmadik helyen végzett a Bőrfeldolgozóipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző csapata: Mikolai Nikolett, Szöllősy Andrea, Jakab Zoltán, Radványi Balázs, Várhegyi Attila. Felkészítő tanáruk: Székely Márai László.

Épített kultúránk az 1930-as években

Július 11–28. között, az Újpest Galériában a BME Építészmérnöki Kar, a szerencsi Zemplén Múzeum képeslapgyűjteménye és az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény közös kiállításon idézi fel a század első felének Újpestjét. Korabeli képeslapok, térképek segítségével mutatják be a kor építészeti szépségeit. A Műegyetem hallgatóinak rajzai szemléltetik az akkori város házainak művészi értékű épületelemeit.

Emléktábla-avatás

Az Újpesti Közművelődési Kör – az Újpesti Városnapok (augusztus 30.–szeptember 1.) keretében – az UTE Megyeri úti stadionjának főépületén, a bejárat mellett elhelyezi Aschner Lipótnak, az UTE elnökének, a Tungsram Rt. vezérigazgatójának emléktábláját. Az emléktáblát Tóth Dávid szobrászművész készítette.